

Prosjektnotat nr. 12-2011

Randi Lavik & Per Arne Tufte

Husholdningenes økonomiske situasjon 2011

Betalingsproblemer i etterkant av finanskrisen

SIFO

© SIFO 2011
Prosjektnotat nr. 12 – 2011

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Husholdningenes økonomiske situasjon 2011 Betalingsproblemer i etterkant av finanskrisen	Antall sider 62	Dato 12.12.2011
Forfatter(e) Randi Lavik og Per Arne Tufte		
Oppdragsgiver SIFO	Prosjektnummer 11-2004-45	Faglig ansvarlig sign.
<p>Sammendrag</p> <p>Betalingsproblemer har økt. Gjennomsnittlig andel av to undersøkelser viser at 7,5 prosent har tilbakevendende betalingsproblemer. Sannsynligheten for å ha betalingsproblemer øker når en har forbrukslån og/ eller kredittkortgjeld. Andelen som har forbrukslån og kredittkortlån har økt. I 2009 sa 12 prosent at de hadde forbrukslån, en økning til 20 prosent i 2011. I 2009 sa 12 prosent at de hadde kredittkortgjeld, en økning til 17 prosent i 2011. Også lån generelt har økt. I 2009 sa 22 prosent at de hadde tatt opp nye lån i løpet av de siste 12 mnd, en andel som hadde økt til 29 prosent i 2011.</p> <p>Sparing synes å ha gått ned. I 2009 sa 74 prosent de hadde spart i løpet av siste 12 mnd, mens i 2011 var denne andelen 68 prosent.</p> <p>Sannsynligheten for å ha tilbakevendende betalingsproblemer er størst ved langtidsledighet, hos husholdninger som har fått økte utgifter, og som nevnt, lånebasert forbruk.</p>		
<p>Stikkord</p> <p>Betalingsproblemer, forbrukslån, kredittkortgjeld</p>		

Husholdningenes økonomiske situasjon 2011

Betalingsproblemer i etterkant av finanskrisen

av

Randi Lavik og Per Arne Tufte

2011

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Postboks 4682 Nydalen, 0405 Oslo

Forord

Dette notatet er basert på SIFO-surveyen 2009 og 2011, der en del av spørsmålene gjentas over tid. Målsetningen er å få økt innsikt i forbrukernes situasjon, med vekt på hvordan forbrukerne orienterer seg og gjør sine valg i markedene. Respondentene har i år besvart spørsmål knyttet til forbrukerkompetanse, forbrukerøkonomi, betalingsproblemer, politisk forbruk, reklame, barnefamiliers forbruk, klimaproblematikk og telefonsalg. Denne rapporten omhandler husholdningenes økonomiske situasjon.

1124 respondenter i alderen 18 og 80 år svarte i perioden i mars 2011 på et web-basert skjema. Datainnsamlingen er gjennomført av TNS Gallup. For at resultatene skal være mest mulig landsrepresentative for befolkningen i Norge anno 2011, er datamaterialet vektet etter kjønn, alder og utdanningsnivå. Notatet er basert på hurtigstatistikk, og er en enkel dokumentasjon.

Mye av rapportens tekst er hentet fra Per Arne Tufte sin rapport fra 2009: Husholdningenes økonomiske situasjon 2009. Betalingsproblemer ved finanskrisens begynnelse. Prosjektnotat nr 6. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning

Oslo, høsten 2011

Statens institutt for forbruksforskning

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
Sammendrag.....	9
1 Innledning	13
1.1 Oppbygning av rapporten.....	13
1.2 Husholdningenes økonomiske rammebetingelser	13
1.3 Metode	17
2 Generelle trekk ved husholdningens økonomi.....	19
2.1 Reduksjon i husholdets inntekt	19
2.1.1 SIFO-survey 2009	20
2.1.2 SIFO-survey 2011	21
2.2 Økning i husholdets utgifter.....	22
2.2.1 SIFO-survey 2009	22
2.2.2 SIFO-survey 2011	23
2.3 Sparing	24
2.3.1 SIFO-survey 2009	25
2.3.2 SIFO-survey 2011	26
2.4 Nye lån	26
2.4.1 SIFO-survey 2009	27
2.4.2 SIFO-survey 2011	28
3 Kredittfinansiert forbruk	29
3.1 Ordinære forbrukslån	29
3.1.1 SIFO-survey 2009	30
3.1.2 SIFO-survey 2011	31
3.2 Kredittkort.....	31
3.2.1 SIFO-survey 2009	33
3.2.2 SIFO-survey 2011	34
3.3 Kun betalt deler av kredittkortregningen	34
3.3.1 SIFO-survey 2009	35
3.3.2 SIFO-survey 2011	36
4 Tilbakevendende betalingsproblemer	37
4.1 Andre indikatorer på betalingsproblemer.....	37
4.2 SIFOs anslag for betalingsproblemer	38
4.3 Hva virker inn på betalingsproblemer?	41
4.3.1 SIFO- survey 2009	41
4.3.2 SIFO-survey 2011	44
4.4 Multivariat analyse.....	48
4.4.1 Multivariat analyse 2009.....	48
4.4.2 Multivariat analyse 2011.....	49
5 Konklusjon.....	53
Litteratur.....	55
Vedlegg	57

Sammendrag

Denne rapporten belyser den finansielle risikosituasjonen for norske husholdninger. Hensikten er å analysere hvordan husholdningene finansierer sitt forbruk og i hvilken grad dette påvirker risikoen for å få betalingsproblemer.

I denne rapporten har vi for det første sett på de *samfunnsøkonomiske rammebetingelsene* for norske husholdninger ved inngangen til 2011. Dette er forhold i etterkant av den internasjonale finanskrisen. I korte trekk er situasjonen som følger:

- Arbeidsledigheten gikk ned i første kvartal 2011(SSB)
- Betydelig lønnsøkning (3,6 prosent)¹ og forholdsvis lav prisvekst gir reallønnsvekst i 2010. Fra 2009 til 2010 var prisveksten på 2,5 prosent (SSB)
- Lavt rentenivå (4,6 prosent i bankene – 1. kvartal 2011)²
- Stor gjeldsbelastning i husholdningene i 2011 (i gjennomsnitt 200 prosent i forhold til disponibel inntekt.)³
- Få har bundet renten på nye lån (2 prosent 2011)⁴
- En av åtte låntakere (12 prosent) lånte mer enn verdigrunlaget i 2011⁵
- Boligprisene har økt med 9,4 prosent (fra august 2010 til august 2011)⁶

Vi kan oppsummere dette med at husholdningenes økonomiske rammebetingelser har endret seg betydelig de siste tre-fire årene. Finanskrisen med etterfølgende realøkonomiske virkninger gjør at situasjonen kan være mindre lys. Samtidig har ikke krisen rammet Norge så hardt som land vi kan sammenlikne oss med. Gjeldsbyrden i husholdningene er relativt høy og en rekke husholdninger har høy belåning i forhold til verdigrunlaget. Det gjør disse husholdningene risikoutsatte, og dersom arbeidsledigheten stiger og boligprisene synker i tiden framover, vil trolig flere husholdninger på sikt kunne få betalingsproblemer.

For det andre har vi, basert på SIFOs datamateriale, sett på en del *generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon*: om husholdningen har hatt en merkbar økning i kostnader eller merkbar reduksjon i inntekt, om de har satt av penger til sparing, nedbetalt ekstra på lån eller tatt opp nye lån.

¹ Kilde: <http://www.ssb.no/emner/06/05/lonnansatt/> [lesedato: 14.11.2011]

² Kilde: <http://www.ssb.no/emner/11/01/orbofrent/arkiv/art-2011-05-13-01.html> [lesedato: 14.11.2011]

³ Kilde: http://www.norges-bank.no/pages/85815/Finansiell_stabilitet_rapport_1_11.pdf s. 47 [lesedato: 14.11.2011]

⁴Kilde::

http://www.finanstilsynet.no/Global/Bank%20og%20Finans/Banker/Analyser%20og%20statistikk/Boliglansundersokelsen_Host_2011.pdf [lesedato: 14.11.2011]

⁵Kilde:

http://www.finanstilsynet.no/Global/Bank%20og%20Finans/Banker/Analyser%20og%20statistikk/Boliglansundersokelsen_Host_2011.pdf [lesedato: 14.11.2011]

⁶Kilde:

http://www.finanstilsynet.no/Global/Bank%20og%20Finans/Banker/Analyser%20og%20statistikk/Boliglansundersokelsen_Host_2011.pdf side 5[lesedato: 14.11.2011]

Analysene viser at:

- 7 prosent i 2009 oppga at husholdningen hadde en merkbar reduksjon i inntekt siste året, mot 11 prosent i 2011. Flere hadde en stabil inntekt i 2011 sammenlignet med 2009. Flere yngre enn eldre hadde fått økt inntekt, mens flere eldre enn yngre hadde en stabil inntekt i 2011.
- 68 prosent oppga at utgiftene hadde holdt seg noenlunde stabile i 2009, mot 73 prosent som sa det samme i 2011. Færre hadde fått reduserte utgifter i 2011 sammenlignet med 2009. Andelen med økte utgifter var på samme nivå i 2011 som 2009.
- 74 prosent rapporterer at husholdningen hadde satt av penger til sparing de siste 12 måneder i 2009, en nedgang til 68 prosent i 2011. Det er par med og uten barn som har størst andel av sparing.
- 22 prosent hadde tatt opp nye lån de siste 12 måneder i 2009, mens denne andelen hadde steget til 29 prosent i 2011. Opptak av nye lån er mest utbredt i de yngste aldersgruppene og minst utbredt blant enslige uten barn.

Vi har også rettet oppmerksomheten mot *kredittfinansiert forbruk* i husholdningene. Dette gjelder både besittelse av ordinære forbrukslån og bruk av kredittkort. Analysene viser at:

- 12 prosent oppga å ha tatt opp forbrukslån i løpet av det foregående året i 2009, det samme som i 2007. I 2011 var det langt flere som hadde tatt opp forbrukslån, en økning fra 12 prosent i 2009 til 20 prosent i 2011. Forbrukslån var mindre utbredt i den eldste aldersgruppen og mest blant enslige forsørgere i 2009. I 2011 var det de midterste aldersgruppene der flest hadde tatt opp forbrukslån, samt enslige med barn og par med barn.
- 51 prosent oppga at de hadde foretatt kjøp med bruk av kredittkort i 2009, 10 prosentpoeng mer enn i 2007. Denne andelen hadde økt til 65 prosent i 2011. Dette var mest utbredt blant enslige forsørgere i 2009, men mest vanlig blant par med og uten barn i 2011.
- Av de som har brukt kredittkort var det 24 prosent som ikke betalte tilbake hele summen ved forfall mot 26 prosent i 2011. Denne endringen er ikke signifikant. Det er en større andel blant enslige og enslige forsørgere som ikke hadde betalt hele kredittkortregningen sammenliknet med andre familietyper i både i 2009 og 2011.

Rapporten belyser også omfanget av *betalingsproblemer* i norske husholdninger og effekten av potensielle faktorer som kan påvirke risikoen for å få slike problemer. SIFO-surveyen viste at 5,3 prosent av husholdningene oppga at de av og til eller ofte hadde opplevd at husholdningen ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall i 2009, en andel som hadde økt til 8,2 prosent i 2011.⁷ Dette er et høyere nivå enn i målingene i perioden 2005 – 2008. Denne endringen stemmer overens med endringer i andre indikatorer på husholdningenes økonomiske problemer, som eksempel økning i inkassosaker. I en annen webundersøkelse fra 2011 var andelen som hadde tilbakevendende betalingsproblemer på 6,8 prosent. Vi har derfor tatt gjennomsnittet av disse to undersøkelsene og estimert tilbakevendende betalingsproblemer til en andel på 7,5 prosent.

Potensielle risikofaktorer for betalingsproblemer er analysert ved hjelp av bivariate og multivariate analyseteknikker. Analysen kan oppsummeres i følgende punkter:

- Sannsynligheten for å ha tilbakevendende betalingsproblemer er større jo *yngre* husholdningen var i 2009. I 2011 var det aldersgruppen 30-39 år som var overrepresen-

⁷ Vi gjør oppmerksom på forskjellene i metode, 2009 var undersøkelsen intervjubasert, mens den i 2011 var via web.

tert ved betalingsproblemer. Denne aldersgruppen er også de som tar opp forbrukslån.

- Husholdninger som er rammet av *langtidsledighet* er langt mer utsatt for betalingsproblemer enn andre husholdninger, dette gjaldt både i 2009 og 2011.
- Husholdninger som har *forbrukslån* og/eller kredittkortlån har betydelig større risiko for å ha betalingsproblemer enn husholdninger som ikke har slike lån
- Jo høyere *husholdningsinntekt*, jo mindre er risikoen for å ha betalingsproblemer, både i 2009 og 2011.
- *Husholdninger med barn* var mer utsatt for betalingsproblemer enn de øvrige familietypene.

En vesentlig variabel mangler i analysene, nemlig hvor mye gjeld husholdningen samlet sett har.⁸ Tidligere analyser viser at dette øker risikoen for å ha betalingsproblemer.

Hvilket inntrykk gir dette samlet sett av den finansielle risikosituasjon i norske husholdninger? Omfanget av betalingsproblemer i husholdningene synes å snu fra å ha vært på et svært lavt nivå. SIFOs analyser synes her å være i tråd med Finanstilsynets analyser når det gjaldt kredittinstitusjonenes tap på utlån og inkassostatistikken.

Ennå er ikke situasjonen alarmerende, men den økonomiske utviklingen framover blir avgjørende. SIFOs tall viser at enkelte grupper er mer risikoutsatte enn andre. Dette gjelder først og fremst yngre husholdninger med barn. Vi ser også at risikoutsatte grupper som langtidsarbeidsledige er langt mer utsatt for betalingsproblemer enn de som ikke er langtidsarbeidsledige.

Nivået for betalingsproblemer kan øke dramatisk dersom de økonomiske rammebetingelsene for husholdningene i form av arbeidsledighet, rentenivå og boligpriser går i negativ retning. Foreløpig lettes situasjonen for husholdningene ved at rentenivået er lavt.

Et annet moment er den sterke veksten i forbrukslån og kredittkortbaserte lån. Våre analyser viser at det å ha forbrukslån og kredittkortlån virker sterkt inn på sannsynligheten for å ha betalingsproblemer. Kredittkortbaserte lån er også gjerne forbruksrelatert.

⁸ Det er imidlertid kontrollert for om husholdningene har henholdsvis forbrukslån og andre typer lån. Mens forbrukslån slår signifikant ut i analysen, gir verken andre typer lån eller kredittkortbaserte lån statistisk signifikante utslag.

1 Innledning

Denne rapporten belyser den finansielle risikosituasjonen for norske husholdninger. Hensikten er for det første å analysere hvordan husholdningene finansierer sitt forbruk og for det andre i hvilken grad dette påvirker risikoen for å få betalingsproblemer.

1.1 Oppbygning av rapporten

Denne rapporten bygger over samme lest som tidligere års beskrivelse av husholdningenes økonomiske situasjon (Poppe 2006, Tuft 2007, Tuft 2009). Hensikten er å gi en situasjonsrapport over ulike potensielle risikofaktorer i husholdningene. Notatet gir en tabellmessig oversikt over risikofaktorer.

I første omgang ser vi på en del *generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon*: om husholdningen har hatt en merkbar økning i kostnader eller merkbar reduksjon i inntekt, om de har satt av penger til sparing, nedbetalt ekstra på lån eller tatt opp nye lån.

Derneft rettes oppmerksomheten mot *kredittfinansiert forbruk* i husholdningene. Dette gjelder både besittelse av ordinære forbrukslån og bruk av kredittkort. Vedrørende kredittkort er det spesielt interessant å se på om forbrukerne nedbetaler hele kredittkortgjelden ved forfall eller nedbetaler den i avdrag.

SIFO har i over tjue år målt omfanget av *betalingsproblemer* i norske husholdninger. Kapittel fire i denne rapporten er viet analyser av denne indikatoren. Hovedhensikten er å undersøke potensielle sammenhenger mellom tilbakevendende betalingsproblemer og andre risikofaktorer som er rapportert i dette notatet.

1.2 Husholdningenes økonomiske rammebetingelser

De økonomiske rammebetingelsene har endret seg dramatisk de senere årene. Høy vekst i boligpriser og husholdningenes gjeld kan utgjøre en risiko for den finansielle stabiliteten. Etter et kort tilbakeslag i perioden som fulgte etter den internasjonale finanskrisen, har boligprisveksten i Norge holdt seg høy. Husholdningenes gjeldsvekst er høy og økende (Finanstilsynet: Finansielle analyser 2011).

Forut for dette var det en langvarig periode med konjunkturoppgang og undervurdering av risikoen i de finansielle markedene som følge av lave renter, små tap på investeringer og stor risikovilje. Boligprisene steg og sammen med disse steg også gjeldsbyrden i foretak og husholdninger (Finansiell stabilitet 2/2008).

I perioden 2002 – 2006 lånte amerikanske banker ut betydelige beløp i det såkalte subprime-markedet, det vil si til boligkjøpere med dårlige økonomi. Samtidig steg rentene betydelig fra 2004 til 2006 hvor den amerikanske sentralbanken satte opp renten fra 1 prosent til 5,25 pro-

sent. Effekten av dette var at det opphetede boligmarkedet ble kjølt ned og at stadig flere låntakere i subprimemarkedet fikk betalingsproblemer (Kredittilsynets⁹ årsmelding 2008).

I 2007 kollapset subprime-markedet i USA, og et betydelig antall banker gikk konkurs eller ble lagt ut for salg. Krisen spredte seg etter hvert videre til finansmarkedet og uroen i de internasjonale finansmarkedene tiltok. Flere av de store finansinstitusjonene i USA og Europa fikk økonomiske problemer og ble enten reddet av myndighetene eller overtatt av konkurrenter. Dette førte til en alvorlig tillitskrise i finansmarkedet ved at bankene var lite villige til å påta seg risikoen ved å låne ut penger til hverandre.

I ettertid ga den internasjonale finanskrisen kun et kortvarig tilbakeslag i det norske boligmarkedet. Boliginvesteringer og igangsatte boliger sank betydelig i 2008, men aktiviteten i markedet for nye boliger tok seg opp fra andre halvår 2009. I andre kvartal i 2011 var antall påbegynte boliger det høyeste siden fjerde kvartal 2006 (Finansielle utviklingstrekk 2011).

Høsten 2008 var det ennå stor usikkerhet vedrørende i hvilken grad og hvor raskt krisen i finansmarkedet ville slå over i realøkonomien. Våren 2009 konkluderte imidlertid Norges Bank med at lavkonjunkturen i kjølvannet av finanskrisen hadde kommet raskere og blitt mer alvorlig enn forventet:

«Det siste halve året er det blitt tydelig at det er negative vekselvirkninger mellom realøkonomien og finansmarkedene ute. For å oppfylle kravene til kapitaldekning og bedre soliditeten etter store tap, reduserer mange banker balansene ved å selge eiendeler og bremse utlånsaktiviteten. Vanskeligere tilgang til kreditt for bedrifter og husholdninger bidrar til å forsterke nedgangen i produksjonen og sysselsettingen, og dermed til en ytterligere økning i bankenes tap.» (*Finansiell stabilitet 1/2009:8*)

Banker og finansieringsinstitusjoner opplevde økt risiko og ville kunne oppleve økte tap på sine utlån når lånekundene ble utsatt for de realøkonomiske virkningene av finanskrisen. Foretakene opplevde svakere lønnsomhet, noe som ville føre til innskrenkninger i virksomheten og konkurser. Oppsigelser førte til økt arbeidsledighet i husholdningene og svekket evne til å betjene lån. Den sesongjusterte arbeidsledigheten økte med 9 000 personer fra desember 2008 til mars 2009. I samme periode økte antall registrerte arbeidsledige + personer på arbeidsmarkedstiltak med 15 000 personer. 3,2 prosent av arbeidsstokken var arbeidsledige i mars 2009.¹⁰ Norge er imidlertid ikke hardest rammet i Norden. Den økonomiske aktiviteten har falt raskere i våre naboland i Norden og Baltikum.

Arbeidsledigheten er et mål på den økonomiske tilstanden i et land. Ifølge statsbudsjettet for 2012 har aktiviteten i norsk økonomi tatt seg opp etter finanskrisen, og sysselsettingen har økt. For i år og neste år anslås en vekst i BNP for Fastlands-Norge på linje med det historiske gjennomsnittet og stabil arbeidsledighet. Aktiviteten i norsk økonomi har tatt seg opp etter finanskrisen, og sysselsettingen har økt

Svake statsfinanser i flere land og ny uro i internasjonale finansmarkeder har gjort de økonomiske utsiktene mer usikre. Både for euroområdet og USA er anslagene for den økonomiske veksten justert ned. Et nytt tilbakeslag ute vil påvirke også norsk økonomi.¹¹

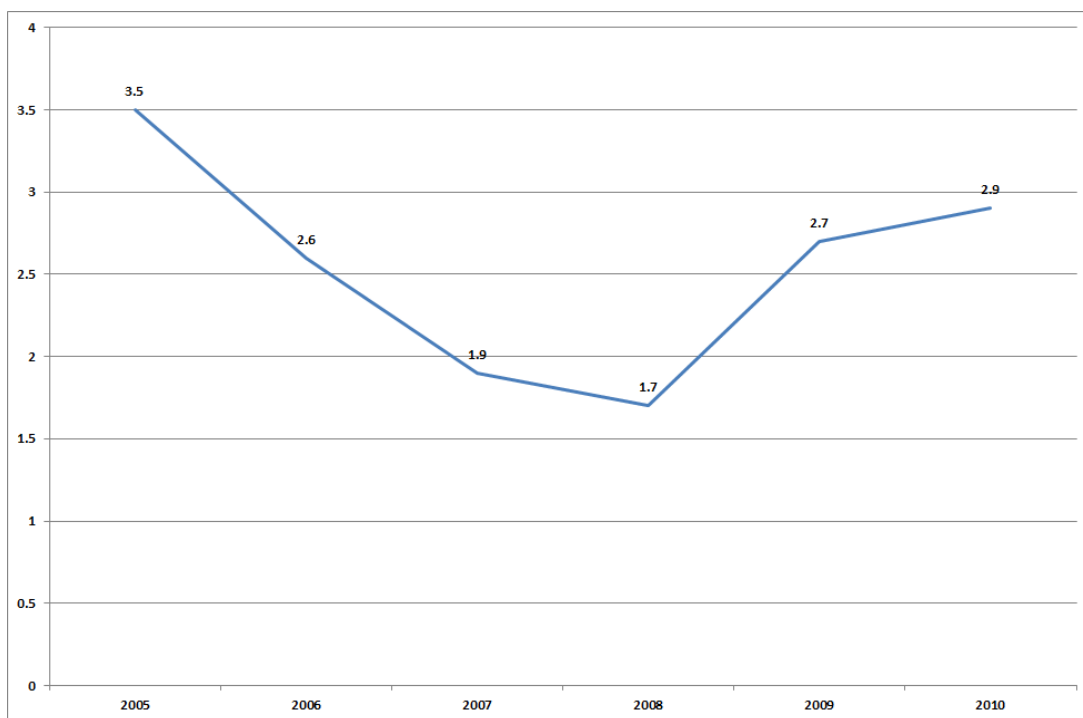
⁹ Kredittilsynet har skiftet navn til Finanstilsynet

¹⁰ <http://www.ssb.no/emner/06/01/akumnd/>, oppslag 02/06/2009.

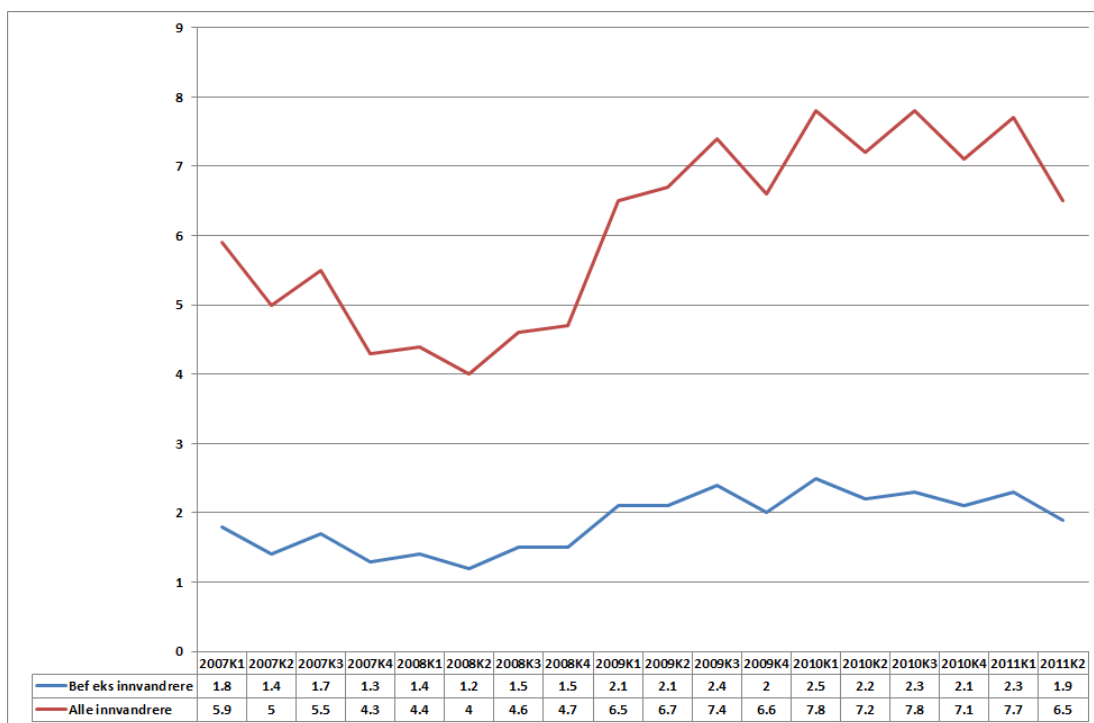
¹¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/pressecenter/pressemeldinger/2011.html?id=631054>

[lesedato:

07.11.2011]

Figur 1-1 Årlig arbeidsledighet (i prosent av arbeidsstyrken)

Figur 1-2 Utvikling av arbeidsledighet (i prosent av arbeidsstyrken) fram til og med 2. kvartal 2011. Kilde ssb¹²

12

http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/efine.asp&Tabellid=06900 [lesedato: 07.11.2011]

Vi ser at arbeidsledigheten gikk opp under finanskrisen fra 2008 til 2009, og svakt opp fra 2009 til 2010. I de to første kvartalene 2011 gikk den imidlertid ned.

Tall fra nasjonalregnskapet viser at sysselsettingen steg med 0,3 prosent både i 1. og 2. kvartal i år. Arbeidsledigheten har stabilisert seg på rundt 3¼ prosent. Det anslås at sysselsettingen fortsetter å øke gjennom resten av 2011 og i 2012. På årsbasis anslås oppgangen i sysselsettingen til 30 000 personer i 2011 og 40 000 personer i 2012. Arbeidsledigheten anslås å holde seg forholdsvis stabil rundt 3¼ prosent av arbeidsstyrken i begge årene. Dette er litt lavere enn i fjor og klart lavere enn gjennomsnittet for de siste 20 årene.

Videre nevnes det fra statsbudsjettet 2012 at lave renter, høy sparing i husholdningene og god inntektsvekst gir grunn til å vente videre oppgang i innenlandsk etterspørsel framover. Både privat konsum og bolig- og bedriftsinvesteringer anslås å øke. Samtidig viser Statistisk sentralbyrås investeringsstilling at oljeselskapene har oppjustert sine investeringsplaner for i år og neste år betydelig. Lavere vekst hos våre handelspartnere vil på den annen side kunne dempe aktiviteten i eksportrettede virksomheter. Samlet sett anslås BNP for Fastlands-Norge å øke med 2¾ prosent i år og vel 3 prosent i 2012. Dette er om lag på linje med gjennomsnittlig vekst de siste 40 årene, men om lag ¼ prosentenheter lavere enn anslått i Revidert nasjonalbudsjett 2011.¹³

Gjeldsbelastningen i husholdningene, det vil si hvor mye husholdningen hadde lånt i forhold til inntekten, er en viktig faktor for husholdenes økonomi. Gjeldsbelastningen har steget kraftig de siste 10-15 årene. I 2004 hadde 23 prosent av norske husholdninger en gjeld tre ganger inntekten, en andel som hadde økt til 28 prosent i 2009, til tross for kraftig generell inntektsvekst (Finanstilsynet: Finansielle utviklingstrekk sept 2011). Andelen husholdninger som har svært høy gjeld er økende. Denne andelen var klart høyest i de yngste aldersgruppene (Finansiell stabilitet 1/2011). I 2011 lånte 12 prosent mer enn verdigrunnlaget (Finanstilsynet, Boligundersøkelsen 2011).

Finanstilsynet gjennomfører årlig analyser av et tilfeldig utvalg av lån med pant i bolig som er tatt opp det siste året. Boliglånsundersøkelsen 2010 viser at av ordinære nedbetalingslån med pant i bolig gikk 35 prosent til investering i bolig, 20 prosent til refinansiering av boliglån og 20 prosent til oppussing. Hvert femte lån gikk imidlertid til bil, båt eller hytte. Når det gjelder rammekredittlån som har hatt en sterk vekst de seinere årene så går 20 prosent til investering i bolig, 25 prosent til refinansiering av boliglån og 30 prosent til oppussing. Av disse lånene går 30 prosent til bil, båt eller hytte.

Det norske boliglånsmarkedet kjennetegnes av at kundene i liten grad velger å binde renten på lånet. Andelen fastrentelån i boliglånsundersøkelsen for 2011 var omtrent 2 prosent. Dette er høyere enn i 2007, men betydelig lavere enn i 1999 og 2003 (hvor andelen var omtrent 13 prosent).

Finanstilsynet utarbeidet i mars 2010 retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis for lån til boligformål. Her anbefales det boliglån normalt ikke må overstige 90 prosent av boligens markedsverdi. For rammekredittlån anbefales det en maksimal grense på 75 prosent av markedsverdien. Av rapporterte nedbetalingslån i 2010 hadde et av fem lån (21 prosent) høyere belåningsgrad enn 90 prosent. Dette er en betydelig nedgang fra tidligere. 9 prosent av nedbetalingslånene oversteg verdigrunnlaget, noe som også er en nedgang fra tidligere (13 prosent i 2008). Det er særlig blant de yngre låntakerne at lån overstiger 90 prosent av verdigrunnlaget. Dette gjaldt 46 prosent av lånene i aldersgruppen under 35 år (en nedgang fra 59 prosent i 2008). Når det gjelder rammekredittlån, lå 11 prosent av nye lån i 2010 over den anbefalte grensen på 75 prosent.

¹³ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/pressemeldinger/2011.html?id=631054>
07.11.2011]

[lesedato:

En annen viktig faktor for husholdningenes økonomiske soliditet er naturligvis boligprisene. Under gjeldskrisen på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet sank boligprisene kraftig, noe som medførte at en rekke husholdninger ikke lenger hadde realsikkerhet for sine lån. Husholdninger som solgte boligen i denne perioden kunne risikere å sitte igjen med restlån til høy rente etter at boligen var solgt. Boligprisene økte betydelig i Norge fram til 2007/2008, sank noe i 2009, men i løpet av 2010 og så langt i 2011 har en tatt igjen dette prisfallet. Det er fortsatt forventninger om boligprisvekst framover (Finansielle utviklings-trekk 2011).

Et viktig spørsmål er om en kan risikere en ny gjeldskrise for husholdningene på linje med, eller kanskje verre enn, den man opplevde for omtrent tjue år siden. Foreløpig har ikke finanskrisen rammet Norge hardt, men de økonomiske utsiktene framover er usikre. Dersom resten av Europa rammes hardt, vil det også få konsekvenser for Norge, og husholdninger med høy gjeldsbyrde er spesielt utsatt i denne sammenhengen.

Vi kan oppsummere med at husholdningenes økonomiske rammebetingelser har endret seg betydelig de siste tre-fire årene. Finanskrisen med etterfølgende realøkonomiske virkninger gjør at situasjonen er mindre lys. Samtidig har ikke krisen rammet Norge så hardt som land vi kan sammenlikne oss med. Gjeldsbyrden i husholdningene er relativt høy og en rekke husholdninger har høy belåning i forhold til verdigrunnet. Det gjør disse husholdningene risikoutsatte, og dersom arbeidsledigheten stiger og boligprisene synker i tiden framover, vil trolig flere husholdninger på sikt kunne få betalingsproblemer.

1.3 Metode

Analysene i dette notatet bygger på data fra SIFO-surveyen som gjennomføres kontinuerlig. I år har respondentene besvart spørsmål knyttet til forbrukerkompetanse, forbrukerøkonomi, betalingsproblemer, banktjenester, politisk forbruk, telefonsalg, netthandel, forbruk i forbindelse med barn, reklame og miljø, id-tyverier, etc). Denne rapporten omhandler husholdningenes økonomiske situasjon, nærmere bestemt deres finansielle risikosituasjon, per. mars 2011, slik dette beskrives gjennom surveyen (spørreskjema i vedlegg).

1124 respondenter i alderen 18 og 80 år deltok i en web-survey i mars 2011. Datainnsamlingen ble gjennomført av TNS Gallup. For at resultatene skal være mest mulig landsrepresentative for befolkningen i Norge anno 2011, er datamaterialet vektet etter kjønn, alder og utdanning. Det er grunn til å påpeke forskjellen i innsamlingsmetode denne gang fra tidligere SIFO-surveys. Tidligere har vi benyttet telefonintervju (CATI), mens denne gangen har vi altså benyttet web-baserte intervjuer. Man kan ikke se bort i fra at forskjell i innsamlingsmetode kan ha hatt betydning for noen av de forskjeller som er funnet når vi sammenligner over tid.

I analysene av husholdningenes økonomiske situasjon er heltidsstuderende tatt ut av analysegrunnet på grunn av deres spesielle økonomi. Det samme gjelder hjemmeboende barn over 18 år siden de ikke kan forventes å gå pålitelige svar om foreldrenes disposisjoner. Dessuten er enheter med husholdssinntekter over to millioner tatt ut av datagrunnet for analysene. Totalt gjenstår det da 967 observasjoner.

2 Generelle trekk ved husholdningens økonomi

I dette kapitlet ser vi på generelle trekk ved husholdningenes økonomiske situasjon. Dette gjelder om husholdningen de siste tolv månedene har satt av penger til sparing, har nedbetalt ekstraordinære avdrag på gjeld, har fått merkbar reduksjon i inntekt, har fått merkbar økning i utgifter eller har tatt opp nye lån.

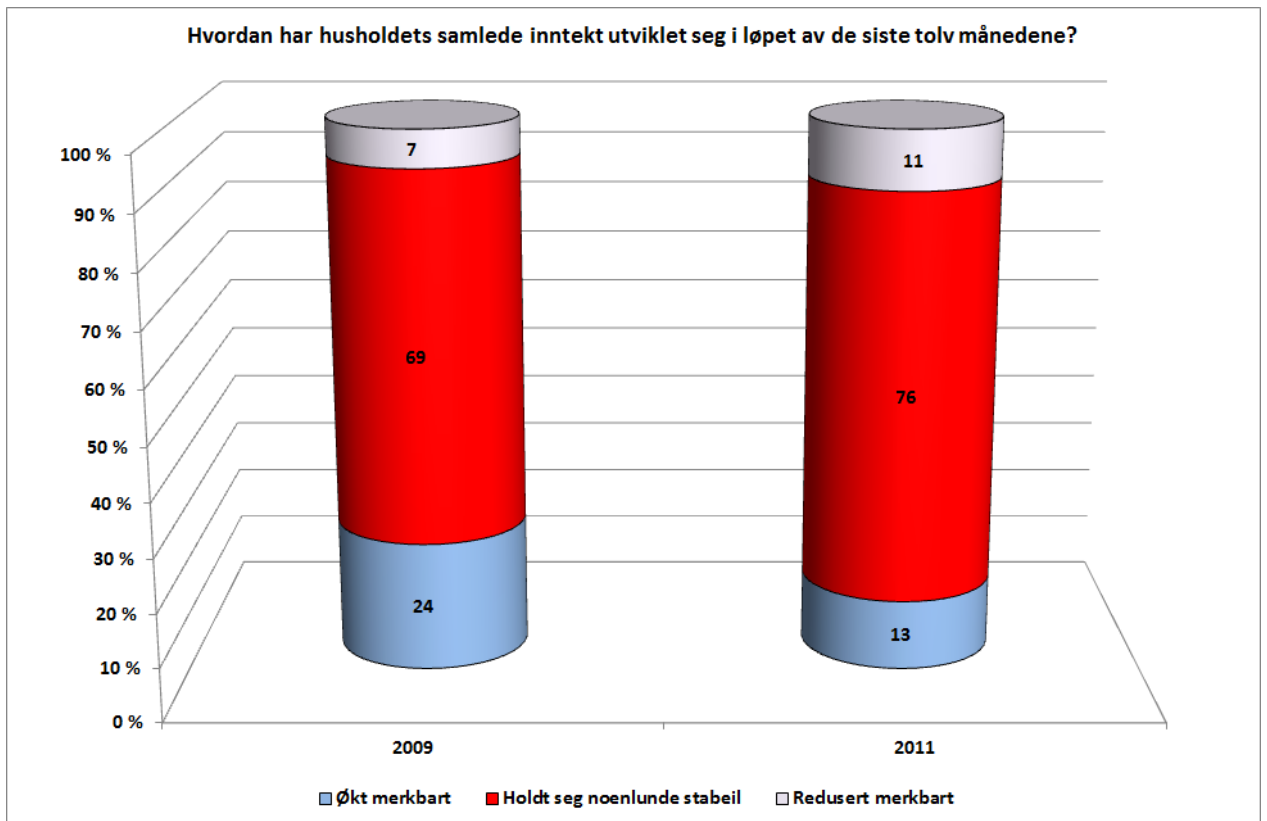
2.1 Reduksjon i husholdets inntekt

De fleste norske husholdninger har opplevd en kraftig realinntektsvekst i løpet av 2000-tallet. Tall fra SSB viser at årlig vekst i medianinntekten var på 6,5 prosent i 2007 mot 2,2 prosent i 2006 og 3,8 prosent i 2005. Tall for 2008 var på 3,4 prosent, mens i 2009 gikk den ned med 0,1 prosent. For 2010 har vi ikke tall for.¹⁴ (Indeks, faste priser, deflatert med konsumprisindeks. 1990=100).

Denne utviklingen slår imidlertid ikke likt ut for alle. En sammenlikning av utviklingen i medianinntekten for ulike befolkningsgrupper viser at langtidssyke, sosialhjelpsmottakere, aleneboende minstepensjonister med uførestønad og langtidsledige hadde en svakere inntektsvekst enn andre.¹⁵ Enkelte husholdninger vil også på grunn av arbeidsledighet, sykdom eller andre forhold ha opplevd en markert reduksjon i husholdsinntekten. Med mindre denne nedgangen er forbigående og husholdningen kan tære på reserver, må en slik inntektsreduksjon normalt lede til tilpasninger på utgiftssiden. I den grad husholdningen ikke mestrer denne tilpasningen representerer inntektsreduksjon en risikofaktor for husholdningene.

¹⁴ <http://www.ssb.no/emner/05/01/iffhus/tab-2011-03-11-03.html>

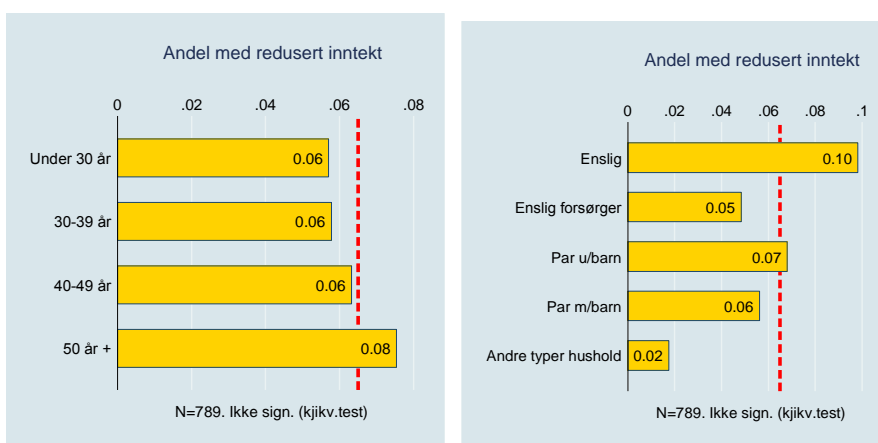
¹⁵ <http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/> (oppslag 29.04.2009).

Figur 2-1 Utvikling av husholdets inntekt. 2009: N=789, 2011: N=956 Sig p<.001 kjikvadrat (ekskl vet ikke)

Det var større reduksjon inntekter i 2011 enn 2009 i tillegg til at økningen var mindre. Det var en høyere andel med stabil inntekt i 2011 enn i 2009.

2.1.1 SIFO-survey 2009

Figur 2-2: Merkbart reduksjon i husholdningens inntekt i løpet av de siste 12 månedene. Andeler. 2009.

På spørsmål om endring i husholdsinntekt oppgir 7 prosent at de har hatt en merkbart reduksjon i inntekt. De fleste, 69 prosent, oppgir at inntekten noenlunde har vært den samme som tidligere. Nesten en av fire, 24 prosent, oppgir at husholdningens inntekt har økt merkbart.

Dette reflekterer at de fleste norske husholdninger også i 2008 har kunnet opprettholde eller øke den materielle levestandarden.

Figur 2-2 viser hvorvidt sannsynligheten for å ha hatt en merkbar inntektsreduksjon varierer med alder og husholdningstype. Figurene viser at det er forholdsvis små og, statistisk sett, ikke signifikante forskjeller mellom ulike aldersgrupper. Når det gjelder husholdstyper, er det heller ikke statistisk signifikante forskjeller mellom husholdningene selv om enslige skiller seg ut med en høyere andel som har opplevd merkbar inntektsreduksjon (10 prosent).

2.1.2 SIFO-survey 2011

Tabell 2-1 Endring i inntekt etter alder 2011. Prosent

	Under 30 år	30 til 39 år	40 til 50 år	50 år og eldre	
Økt merkbar	32%	21%	10%	7%	13%
Holdt seg noenlunde stabil	61%	66%	76%	84%	76%
Redusert merkbar	7%	12%	13%	10%	11
	100%	100%	100%	100%	100%
	102	193	212	448	955

$p < .001$

Det var en signifikant sammenheng mellom endring i inntekt og alder. I 2011 var det flere eldre som hadde stabil inntekt, mens flere yngre enn eldre hadde fått økt inntekt.

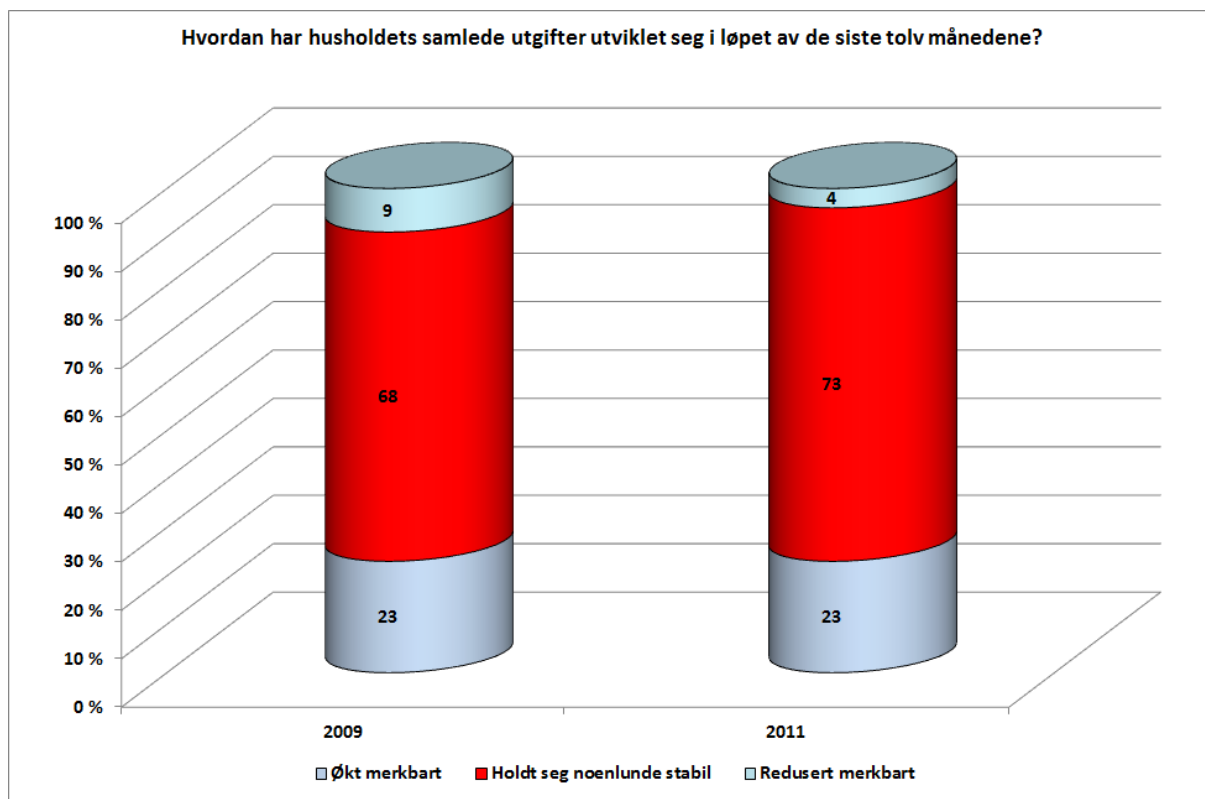
Tabell 2-2 Endring i inntekt etter husholdstype. Prosent

	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hushold	
Økt merkbar	8%	12%	11%	17%	27%	13%
Holdt seg noenlunde stabil	81%	78%	80%	71%	58%	76%
Redusert merkbar	11%	10%	9%	12%	15%	11%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	172	50	349	358	26	955

$P < .05$

Det er flest par med barn som har fått økt inntekt sammenlignet med de andre gruppene. Andre typer hushold har den største andelen med økte inntekter, men denne gruppen er liten og vi vet ikke helt hvem de er.

2.2 Økning i husholdets utgifter

Figur 2-3 Utvikling av utgifter siste tolv måneder, i 2009 og 2011. Prosent. 2009: N=789, 2011: N=1046. Holdt seg noenlunde stabil, sig $p<.05$, økt merkbart, sig $p<.001$ Kjikkvadrat-test (Vet ikke ekskl)

Det er færre i 2011 som sier utgiftene har økt merkbart sammenlignet med 2009. Samtidig var det færre i 2011 som svarte at inntekten hadde økt sammenlignet med 2009. Dette kan virke rimelig. Når inntekten ikke øker nevneverdig, vil utgiftene avpasses til det.

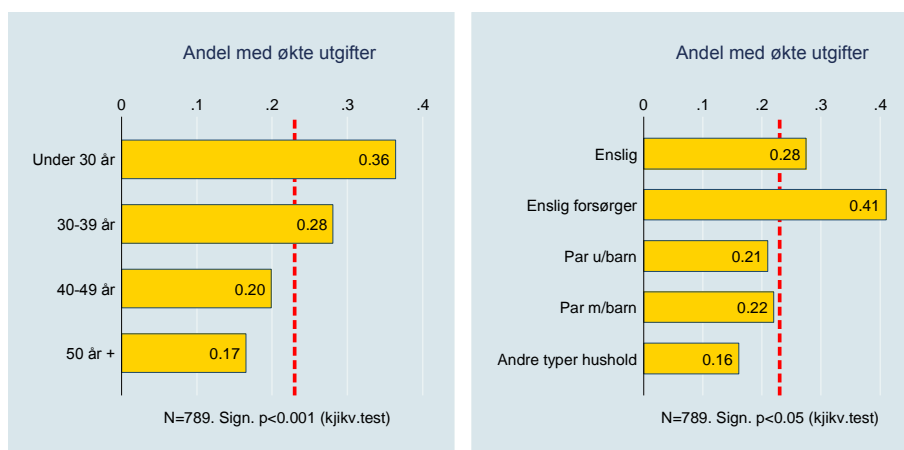
2.2.1 SIFO-survey 2009

Uforutsette og store utgiftsøkninger representerer også risikofaktor for husholdningenes økonomiske bæreevne. Utgiftsøkninger kan skyldes en rekke forhold, som for eksempel økte bokostnader som følge av en har etablert seg i ny bolig, familieførøkelse, langvarig sykdom, samlivsbrudd. I tillegg var det en markert økning i rentekostnadene på boliglån de tre første kvartalene av 2008. SSBs konsumprisindeks viser også at det var en betydelig økning i matvareprisene i løpet av 2008. På den andre siden var det en markert nedgang i priser på klær og skotøy i samme periode.¹⁶

På spørsmål om husholdningen har hatt merkbar endring i utgiftene de siste 12 månedene oppga omtrent en av fire husholdninger (23 prosent) at det har vært en markert oppgang i utgiftene. Flertallet av husholdningene (68 prosent) oppga at utgiftene har holdt seg noenlunde stabile i perioden mens 9 prosent oppgir at det har vært en markert nedgang i utgiftene. Til sammenlikning var andelen som rapporterer nedgang i utgiftene 4 prosent i 2007. Økningen i denne andelen er statistisk signifikant.¹⁷

¹⁶ <http://www.ssb.no/kpi/> (oppslag 29.04.2009).

¹⁷ $p<0,01$ (t-test).

Figur 2-4: Merkbar økning i husholdningens utgifter i løpet av de siste 12 månedene. Andeler, 2009.

Figur 2-4 viser at det er statistisk signifikante forskjeller mellom aldersgrupper og husholdstyper når det gjelder andelen som har hatt en merkbar økning i utgiftene de siste 12 månedene. Det er en klar sammenheng mellom alder og utgiftsøkning. Andelen som oppgir at husholdningen har hatt en merkbar økning i utgiftene er dobbelt så stor i den yngste aldersgruppen sammenliknet med den eldste. Mens over en tredjedel av husholdningene (36 prosent) i den yngste aldersgruppen har hatt en merkbar utgiftsøkning, gjelder kun en av seks husholdninger (17 prosent) blant de eldste. Dette gir en indikasjon på at de yngste husholdningene er i en risikoutsatt posisjon.

Videre ser vi av figuren at to av fem (41 prosent) av husholdninger med enslige forsørgere rapporterte om merkbar utgiftsøkning i 2009. Det kan være flere grunner til dette. For noen har det å få barn endret utgiftsnivået i husholdningen. Andre kan ha vært gjennom samlivsbrudd. En kan heller ikke se bort fra at økning i matvarekostnader og rentekostnader kan ha slått spesielt hardt ut i denne gruppen.

Kombinasjonen av økte husholdsutgifter og reduserte inntekter vil kunne være kritisk for en husholdning. Det er imidlertid kun en prosent av husholdningene som rapporterer denne kombinasjonen i 2009. Denne andelen varierte ikke statistisk signifikant mellom aldersgrupper eller husholdstyper.

2.2.2 SIFO-survey 2011

Mens alder hadde en signifikant sammenheng med endring i utgiftene i 2009, var dette ikke tilfellet i 2011. Men utgiftsøkningen var altså mindre i 2011 enn 2009.

Tabell 2-3 Hvordan har husholdets utgifter utviklet seg i løpet av siste tolv måneder? Prosent

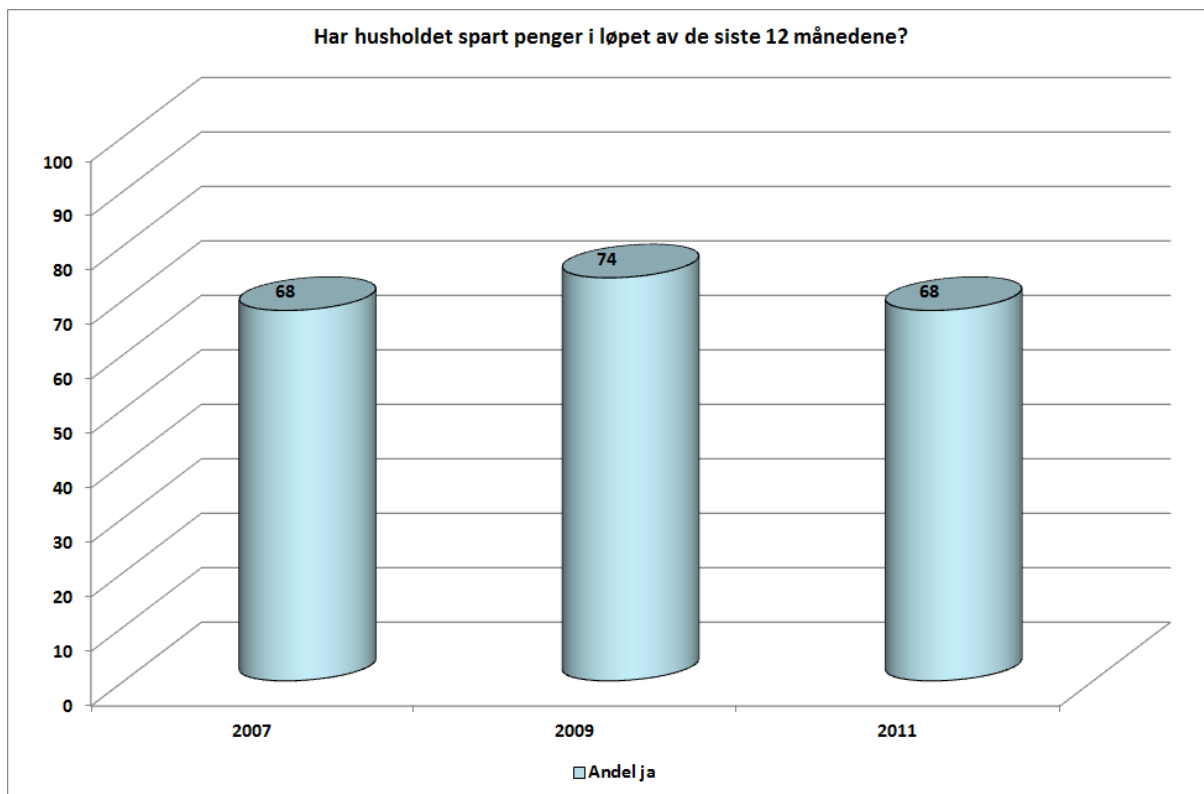
	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hus- hold	
Økt merk- bart	24%	22%	17%	27%	22%	23%
Holdt seg noenlunde stabil	72%	74%	77%	71%	63%	73%
Redusert merkbart	4%	4%	6%	2%	15%	4%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N	171	50	348	358	27	954

Sig $p < .001$ (Kjikkvadrattest)

Det er enslige og par med barn som sier de har fått økte utgifter. I 2009 var det også enslige som sa de hadde fått økte utgifter sammen med enslige forsørgere. Bildet er altså ikke likt fra år til år.

2.3 Sparing

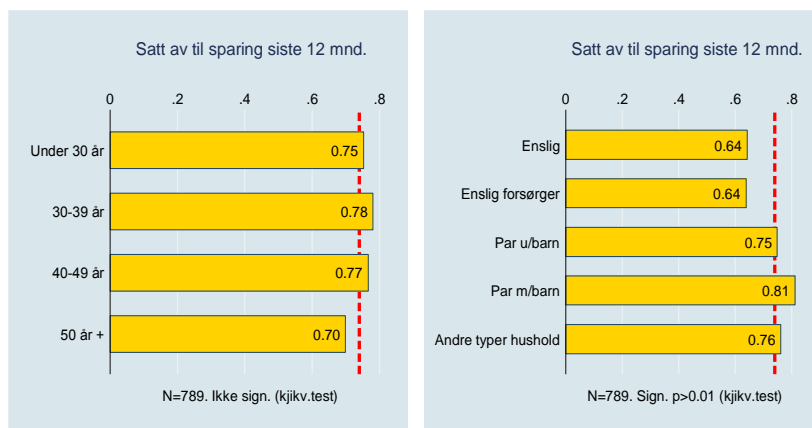
En måte å sikre husholdningen mot uforutsette inntektsfall og utgiftsøkninger er å ha økonomiske reserver i form av sparing. Dette er ikke den eneste formen for økonomiske buffere en husholdning kan ha (vi kommer tilbake til andre former i neste kapittel), men representerer den mest håndfaste og antakelig den viktigste formen.

Figur 2-5 Spart penger.2007: N=1829 2009: N=789, 2011: N=952. Sig p<.01 2009 til 2011 (Vet ikke ekskl.)

Nesten tre av fire hushold (74 prosent) rapporterer at husholdningen i løpet av de siste tolv månedene har satt av penger til sparing mens en av fire hushold (26 prosent) oppgir at de ikke har gjort dette i 2009. Andelen som oppgir at de har spart penger er noe høyere enn i 2007 (68 prosent). I 2011 er derimot andelen som sparer mindre enn i 2009. Endringen er statistisk signifikant.¹⁸ Det tyder på at flere husholdninger sparte penger i 2008 enn i 2006 og 2010 (de siste 12 månedene). Dette kan tyde på at i nedgangstider sparer man i større grad enn oppgangstider.

2.3.1 SIFO-survey 2009

¹⁸ p<0,01 (t-test).

Figur 2-6: Sparing siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2009.

Figurene i Figur 2-6 viser at andelen som har satt av penger til sparing i løpet av de siste 12 måneder varierer lite mellom aldersgrupper og noe mer mellom husholdstyper i 2009. Andelen sparere er høyest blant parfamilier og andre typer hushold, og lavest i gruppen med enslige og enslige forsørgere. Forskjellene mellom husholdstypene er statistisk signifikante.

2.3.2 SIFO-survey 2011

Tabell 2-4 Har husholdet spart penger i løpet av siste 12 måneder? Prosent. 2011

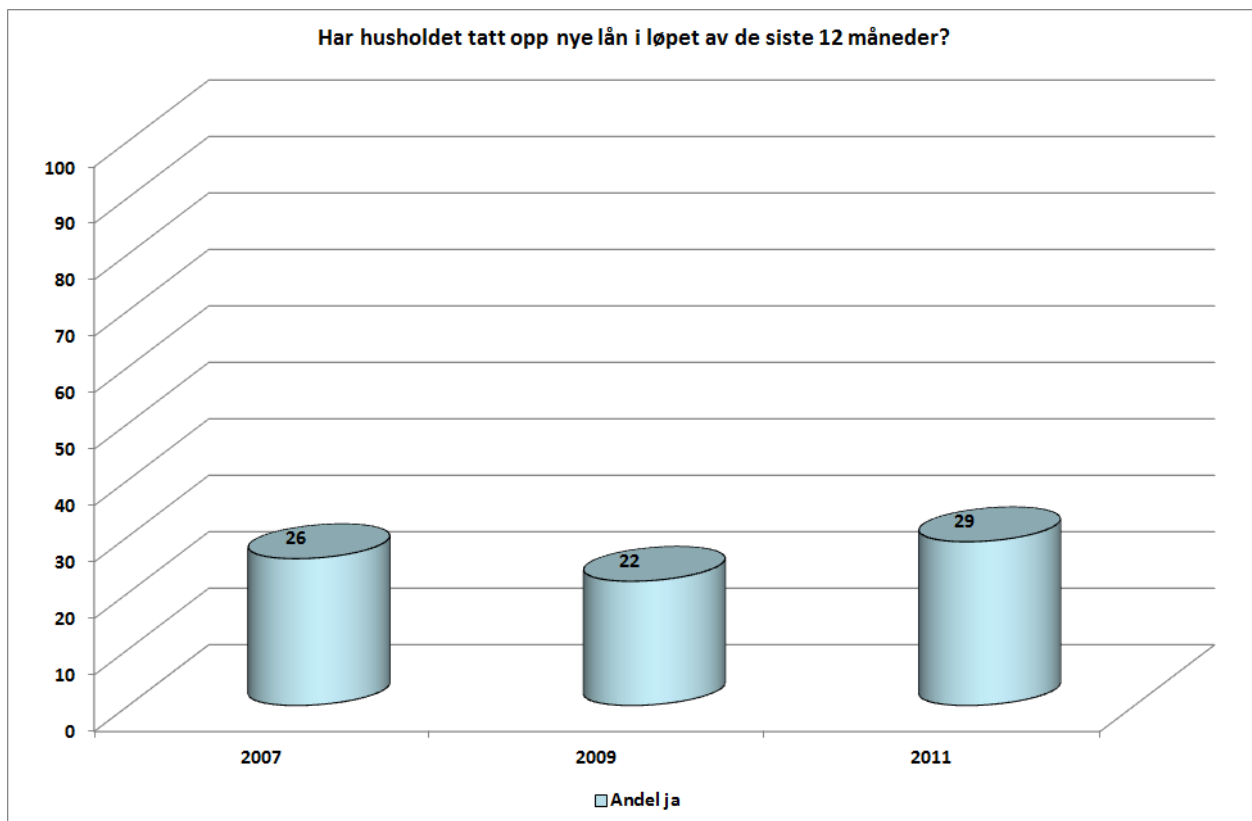
	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hus- hold	
Nei	38%	37%	26%	33%	40%	32%
Ja	62%	63%	74%	67%	60%	68%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	172	51	346	353	30	952

Sig $p < .05$

Sparing og alder var ikke signifikant verken i 2009 eller 2011. Derimot var det relativt flere par med og uten barn som hadde spart sammenlignet med andre familietyper, noe som var tilfellet både i 2009 og 2011.

2.4 Nye lån

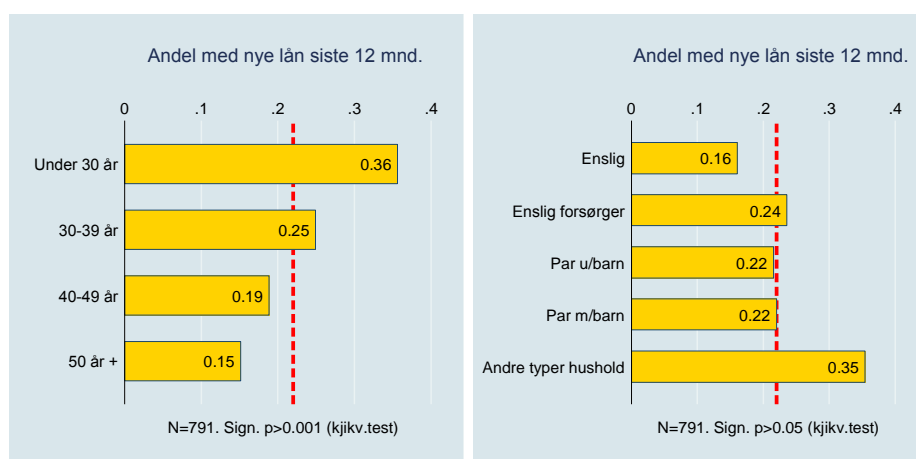
Opptak av nye lån kan gå til ulike formål som investering i bolig, utdanning eller finansiering av forbruk. I tillegg kan nye lån også representere en mestringsstrategi for å klare en merkbar utgiftsøkning eller inntektsreduksjon.

Figur 2-7 Prosentandel ja som har tatt opp nye lån. 2007: N=1834, 2009: N=791, 2011: N=971. Sig p<.001 – Kjikvadrattest. (Ekskl vet ikke)

22 prosent av husholdene i undersøkelsen har tatt opp nye lån siste 12 måneder i 2009. Dette er en lavere andel enn i 2007 hvor andelen var 26 prosent. Forskjellen er statistisk signifikant.¹⁹ Dette gir en klar indikasjon på at lånevilligheten har gått betydelig ned de siste årene, men for så å ha økt igjen i 2011.

2.4.1 SIFO-survey 2009

Figur 2-8: Tatt opp nye lån siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2009.

¹⁹ p<0,01 (t-test) for forskjellen mellom 2009 og 2007.

Figurene ovenfor viser et tydelig mønster. Andelen som har tatt opp nye lån er høyest i den yngste aldersgruppen og lavest i den eldste. Mer enn hvert tredje hushold i aldersgruppen under 30 år har tatt nytt lån. Mye av dette dreier seg sannsynligvis om boliglån for å etablere bolig. Videre viser analysen av familietyper at det å ha tatt opp nye lån er minst utbredt blant enslige.

Analysene ovenfor viser at yngre husholdninger både er mer tilbøyelige til å ta opp nye lån og betale ekstra ned på lån (Tuft 2009). Nærmere analyse viser imidlertid at dette i hovedsak dreier seg ulike husholdninger, det er med andre ord relativt få husholdninger som både har tatt opp nytt lån og nedbetalt ekstra på lån. Dette viser at gruppen av yngre husholdninger er sammensatt med hensyn til låneopptak: noen husholdninger har økonomi til å nedbetale ekstra på lån mens andre husholdninger har vært nødt til å ta opp lån.

2.4.2 SIFO-survey 2011

Tabell 2-5 Har husholdet tatt opp nye lån i løpet av de siste 12 måneder? Etter alder. Prosent. 2011

	Under 30 år	30 til 39 år	40 til 50 år	50 år og eldre	
Nei	55%	59%	73%	80%	71%
Ja	45%	41%	27%	20%	29%
	100%	100%	100%	100%	100%
N	106	195	215	456	971%

P<.001

Tabell 2-6 Har husholdet tatt opp nye lån i løpet av de siste 12 måneder? Etter type hushold. Prosent. 2011

	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hushold	
Nei	80%	64%	75%	65%	66%	71%
Ja	20%	36%	25%	35%	34%	29%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N	176	52	353	361	29	971

P<.01

Det er de yngre som oftere tar opp lån sammenlignet med eldre, og noenlunde samme mønstre som i 2009.

I 2011 var det familier med barn som oftest hadde tatt opp lån i løpet av de siste tolv månedene.

3 Kredittfinansiert forbruk

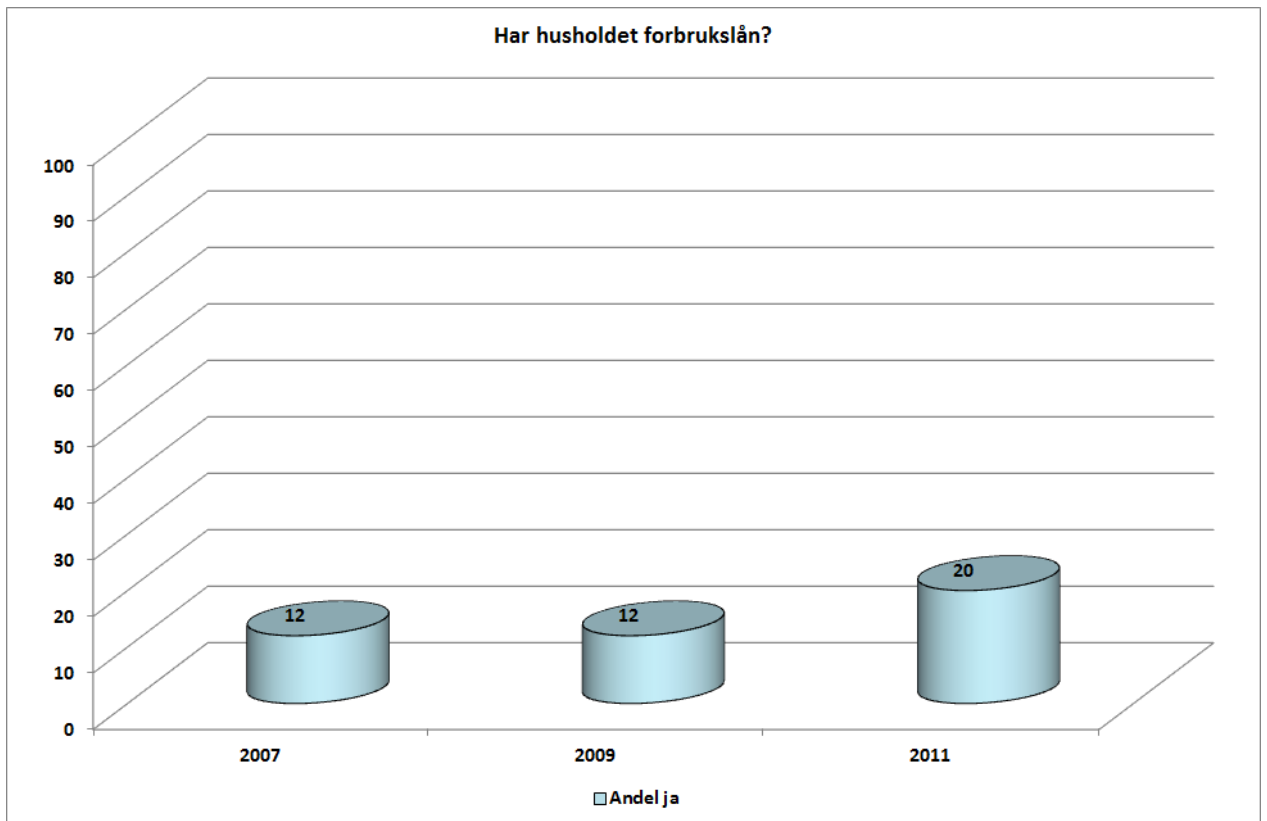
Forbruk og kreditt er naturligvis nært forbundet. Kreditt er med på å finansiere forbrukernes kjøp av varer og tjenester og spiller på denne måten en vesentlig rolle for den samlede velferden og velferdsfordelingen i samfunnet. Ekspansjon og demokratisering av kreditt i det moderne kredittmarkedet innebærer at kreditt kan ha større velferdsmessig betydning enn tidligere.

Det kommer fort moralske overtoner inn i bildet når temaet er forbrukslån. Det snakkes fort om forbruksfest og å leve over evne. Skillet mellom forbrukslån og annen kreditt er ikke bare en praktisk inndeling etter låneformål, men reflekterer også viktige moralske kategorier, nemlig skillet mellom produktiv og uproduktiv gjeld (jf. Calder 1999; Tufte 2005)

Som nevnt innledningsvis har omfanget av kredittkortbaserte og andre forbrukslån økt betraktelig de senere årene. I dette kapitlet ser vi nærmere på omfanget av ordinære forbrukslån og kredittkortgjeld.

3.1 Ordinære forbrukslån

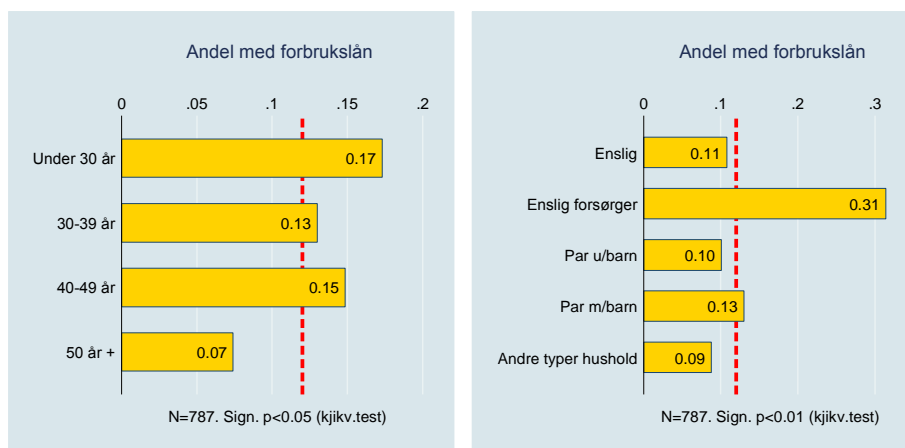
Med ordinære forbrukslån vil vi her forstå usikrede lån, det vil si lån uten pant i hus, bil eller liknende. Denne definisjonen utelukker noen typer lån som går til forbruksformål. Usikrede lån inkluderer ikke lån til bil, båt eller hytte med pant i kjøpsobjektet. Inkludert er heller ikke lån til forbruksformål som er sikret med pant i bolig.

Figur 3-1 Har husholdet forbrukslån? Prosentandel. 2007: N=1831, 2009: N=787, 2011: N=967. (Fra 2009 til 2011 Sig p<.001 Kjikvadrattest. (Vet ikke ekskl))

På spørsmål om husholdningen har forbrukslån oppga 12 prosent at dette er tilfelle i 2009. Dette er den samme andelen som i 2007, noe som tyder på at andelen husholdninger med forbrukslån har holdt seg konstant seg i denne perioden. I 2011 gikk den derimot opp. Forbrukslån er kanskje den låneformen som kan bidra til økte betalingsproblemer.

3.1.1 SIFO-survey 2009

Figur 3-2: Husholdninger som har forbrukslån etter alder og husholdstype. Andeler. 2009.

Figurene viser at forbrukslån er mindre utbredt i den eldste aldersgruppen sammenliknet med de andre aldersgruppene. Ellers er aldersfordelingen nokså lik. Når det gjelder husholdstyper, er det blant enslige forsørgere at forbrukslån er mest utbredt.

Det at eldre husholdninger skiller seg ut stemmer overens med en undersøkelse av danske husholdninger (Poppe & Böcker Jakobsen 2009). Her finner man at eldre husholdninger enten ikke har evne til å håndtere forbrukslån eller andre holdninger til å ta opp lån enn de yngre. Eller at de ikke trenger forbrukslån fordi de har anledning til å betale kontant. Kreditt inngår i større grad i de unges «standardpakke» og ikke som en «nødløsning» slik det blir betraktet av eldre husholdninger.

3.1.2 SIFO-survey 2011

Tabell 3-1 Har husholdet forbrukslån? Etter alder. Prosent 2011

	Under 30 år	30 til 39 år	40 til 49 år	50 år og eldre	
Nei	92%	76%	76%	82%	80%
Ja	8%	24%	24%	18%	20%
	100%	100%	100%	100%	100%
	104	194	214	455	967

P<.01

I 2011 var det færre av den yngste aldersgruppen som hadde forbrukslån sammenliknet med 2009. Høyeste andel med forbrukslån var de i aldersgruppen 30 til 49 år.

I 2011 var det ingen sammenheng med familietype og forbrukslån.

3.2 Kredittkort

Et iøynefallende trekk ved utviklingen i kredittmarkedet de siste tiårene har vært veksten i utbredelsen av kredittkort i husholdningene. Kredittkortene spiller en vesentlig rolle i *demokratiseringen* av kreditt, det vil si at kreditt blir tilgjengelig for alle sosiale lag av befolkningen (Niemi-Kiesiläinen, Ramsay, and Whitford 2003:2).

Et blick på Norges Banks årsrapport om betalingsystemer for 2007 viser at betalingskort generelt tar mer og mer over som betalingsinstrument ved kjøp av varer og tjenester. Det er bare på Island hvor innbyggerne bruker betalingskort mer enn i Norge.

Tabell 3-2: Besittelse og bruk av betalingskort i Norge. 2007. Kilde: Årsrapport om betalingssystem 2007, 2010. Norges Bank.

2007	Debet- funksjoner	Fakturerings- funksjoner	Kreditt- funksjoner	TOTALT
Antall kort				
- Frekvens (i 1000)	10519	531	4285	15335
- Prosent	69	3	28	100
Transaksjoner				
- Frekvens (i 1000 000)	1000,4	20,5	50,6	1071,5
- Prosent	94	2	5	101
Omsetning				
- Frekvens (i 1000 000 000)	482,5	22,9	52,0	557,4
- Prosent	87	4	9	100
2010	Debet- funksjoner	Fakturerings- funksjoner	Kreditt- funksjoner	TOTALT
Antall kort				
- Frekvens (i 1000)	12864	528	5519	18911
- Prosent	68	3	29	100
Transaksjoner				
- Frekvens (i 1000 000)	1270,6	19,1	79,16	1368,8
- Prosent	93	1	6	100
Omsetning				
- Frekvens (i 1000 000 000)	461,4	20,5	71,9	653,8
- Prosent	86	3	11	100

Tabellen ovenfor viser utbredelsen og bruk av betalingskort i Norge i 2007 og 2010. Vi ser at *debetkortene* er mest utbredt både når det gjelder besittelse og bruk. 69 prosent av norske betalingskort er debetkort og disse står for 94 prosent av alle transaksjoner og 87 prosent av omsetningen i 2007. Debetkort kjennetegnes ved at de gir innehaveren mulighet til å disponere først og fremst innskudd (debet), men også kreditt på den bankkontoen som kortet er knyttet til.²⁰

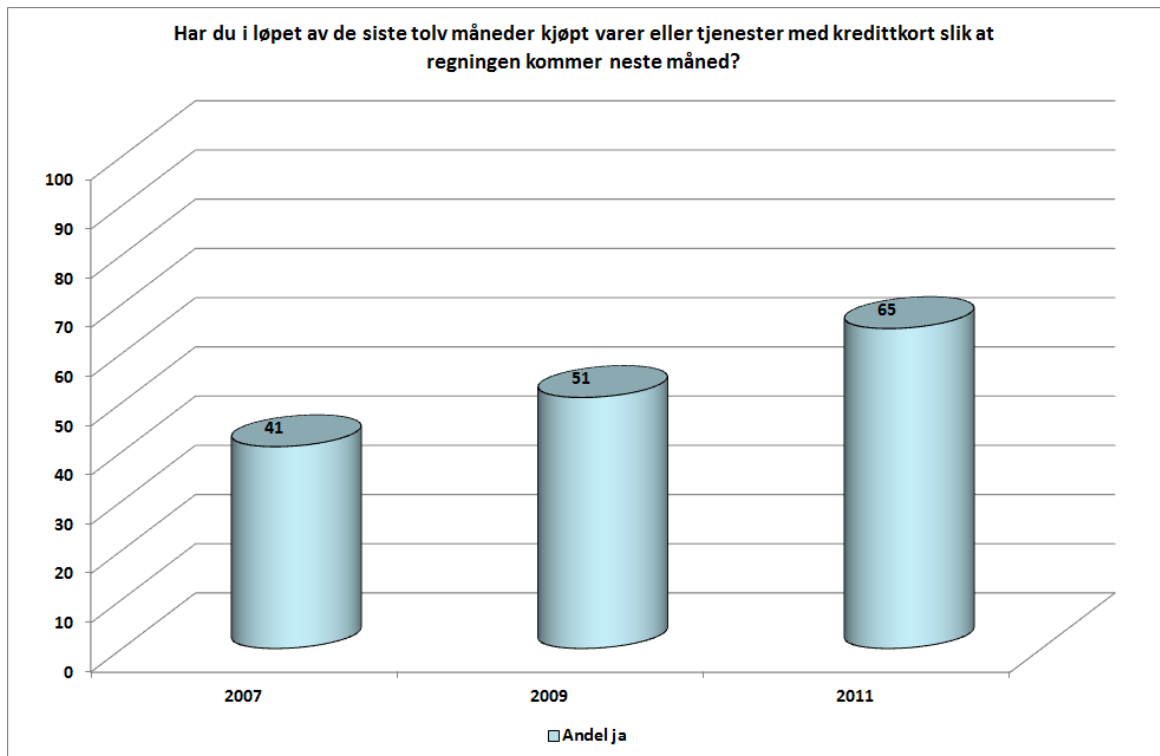
De resterende 6 prosent av korttransaksjonene står kreditt- og faktureringskortene for i 2007. *Kredittkort* er knyttet til en bankkonto med kreditt som kan nedbetales uavhengig av når kortet blir brukt. *Faktureringskort* er derimot ikke knyttet til en bankkonto. Innehaveren av fakturakort får tilsendt en, som regel månedlig, samlefaktura som må betales ned til et minimumsbeløp. Samlet var det omtrent 4,8 millioner kreditt- og faktureringskort i Norge ved utgangen av 2007. Dette utgjør 31 prosent av antall betalingskort. Disse kortenes andel av transaksjoner og omsetning er imidlertid kun henholdsvis 6 prosent og 13 prosent i 2007. Mange av kredittkortene er enten ikke i bruk eller benyttes kun til spesielle innkjøp.

Disse fordelingene har ikke endret seg i 2010. men de ulike funksjonene har økt.

I SIFO-surveyen kartlegges omfanget av kredittkort ved å stille spørsmål om vedkommende har kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer neste måned. Slik

²⁰ Det sterke innslaget av debetkort er typisk for de fleste nordiske og europeiske land (med unntak av Island og Storbritannia). I Canada og USA derimot har kreditt- og faktureringskort tradisjonelt vært dominerende. Debetkortene er imidlertid i sterk vekst i de sistnevnte landene.

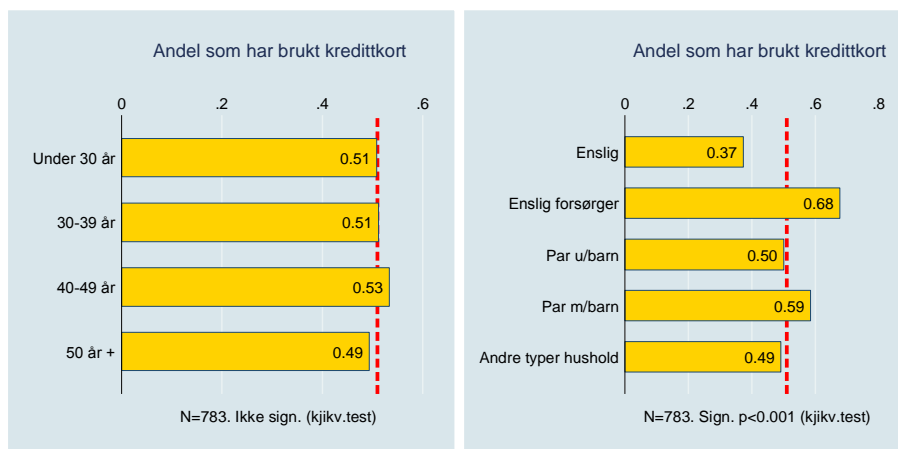
spørsmålet er stilt, kartlegger det i første rekke utbredelsen av det som ovenfor er karakterisert som faktureringskort. Av de spurte er det en økende andel som oppgir at de har foretatt slike kjøp.²¹ Forskjellen er statistisk signifikant.²² Hele 65 prosent svarte positivt på dette i 2011 mot 41 prosent i 2007.

Figur 3-3 Har du i løpet av de sist tolv månedene kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer i neste måned? (f.eks. Visa, Mastercard, Her-og-nå, Cresco, Icano). Prosentandel. 2007: N=1829, 2009: N=783, 2011: N=969. Sig $p < .001$ Kjikvdrattest. (Vet ikke ekskl)

Kjøp med kredittkort er gjerne forbruksbaserte. Vi spurte hva de hadde brukt kredittkortet til, og alt overveiende grad var dette til forbruk som feriereiser, kjøp av pc, møbler, etc.

3.2.1 SIFO-survey 2009

Figur 3-4: Personer som har brukt kredittkort siste 12 måneder etter alder og husholdstype. Andeler. 2009.

²¹ Dette er høyere enn andelen kredittkort i tabell 3-1. Det skyldes at vår undersøkelse viser andel husholdninger, mens Norges Banks oversikt viser andelen kort.

²² $p < 0.001$ (t-test) for forskjellen mellom 2009 og 2007.

Figurene ovenfor gir ikke noe grunnlag for å hevde at det er forskjeller mellom aldersgrupper med hensyn til bruk av kredittkort. Derimot er det for barnefamiliene – par med barn og spesielt enslige forsørgere – hvor andelen som har brukt kredittkort er høyest.

3.2.2 SIFO-survey 2011

Tabell 3-3 Har du i løpet av de sist tolv månedene kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer i neste måned? Etter alder. Prosent 2011

	Under 30 år	30 til 39 år	40 til 49 år	50 år og eldre	
Nei	54%	43%	31%	29%	35%
Ja	46%	57%	69%	71%	65%
	100%	100%	100%	100%	100%
	106	195	211	456	968

P<.001

I 2009 var alder ikke signifikant, mens i 2011 var sammenhengen sterkt signifikant. Jo høyere alder, jo større er sannsynligheten for at de har kjøpt varer eller tjenester med kredittkort. De eldre tar sjeldnere forbrukslån, men de benytter seg heller av kredittkort. Dette har vel en lavere kostnadskomponent enn forbrukslån som vanligvis er ganske dyre.

Tabell 3-4 Har du i løpet av de sist tolv månedene kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer i neste måned? Etter type husstand. Prosent 2011

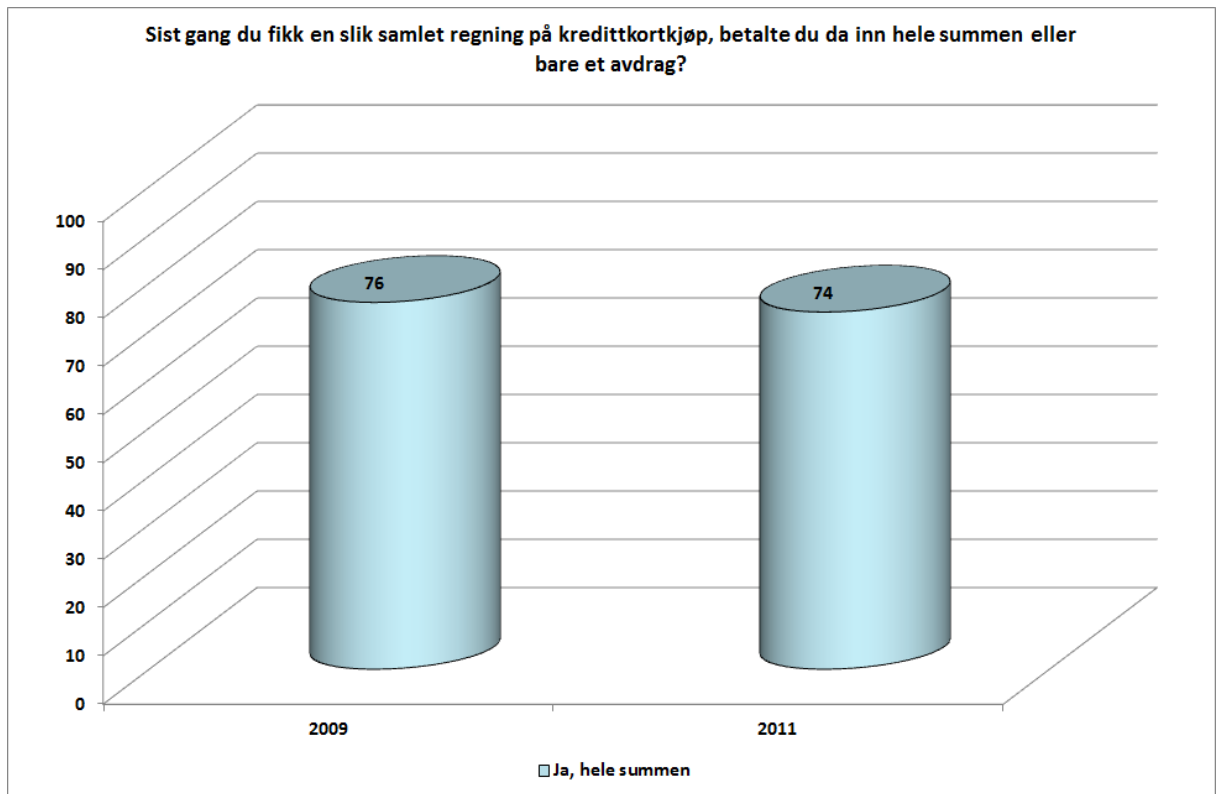
	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hushold	
Nei	38%	39%	32%	34%	66%	35%
Ja	62%	61%	68%	66%	34%	65%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	174	51	355	360	29	969

P<.01

Det er par med eller uten barn som oftere enn de andre kjøper på kredittkort slik at regningen ikke kommer før i neste måned.

3.3 Kun betalt deler av kredittkortregningen

Kredittkortgjeld er dyr når den først begynner å løpe. Dersom hele kredittkortregningen betales innen fristen, gir imidlertid kredittkortene mulighet til «gratis» kreditt i en kortere periode. Kunder som nedbetaler hele kredittkortgjelden kalles ofte for bekvemmelighetsbrukere (convenience users). Når en snakker om kredittkortgjeld er det imidlertid de personene som ikke nedbetaler hele kredittkortregningen som er av interesse. Det er denne gruppen som er henviset til å benytte en meget dyr form for kreditt og som potensielt er i en meget risikoutsatt posisjon hvis de ikke disponerer andre former for økonomiske buffere.

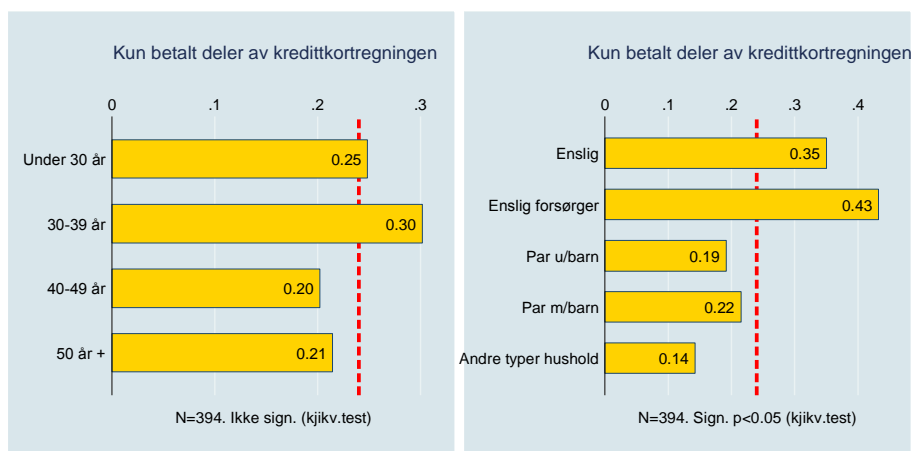

Figur 3-5 Blant dem som har brukt kredittkort: Prosentandel som betalte hele summen. 2009: N=403, 2011: N=627. Ikke sig

De fleste betalte hele summen neste måned. Beregner vi av hele utvalget, var det 12 prosent i 2009 som hadde kredittkortgjeld, dvs at de ikke betalte hele avdraget neste måned. Denne andelen var i 2011 på 17 prosent. Denne økningen er signifikant for $p < .001$ (Kjikkvadrattest)

3.3.1 SIFO-survey 2009

Det er interessant å se på andelen som betaler kun avdrag i forhold til de personene som har brukt kredittkort siste 12 måneder. Som nevnt er det blant disse omtrent en av fem som oppgir at de kun betalte et avdrag på siste regning.

Figur 3-6: Personer som kun har betalt avdrag på siste kredittkortregning etter alder og husholdstype. Andeler av de som har brukt kredittkort siste 12 måneder. 2009.

Vi ser forholdsvis små forskjeller når det gjelder aldersgrupper. Andelen som betalte kun et avdrag er noe lavere i de eldste aldersgruppene, men sammenhengen er ikke statistisk signifikant.

Derimot er det klarere forskjeller når det gjelder husholdstyper. De er personer fra hushold med en hovedperson, enten enslig eller enslig forsørger, hvor det å betale kun et avdrag på regningen er spesielt utbredt. Blant enslige forsørgere er det faktisk nesten to av fem som oppgir at ikke betalte hele regningen.

3.3.2 SIFO-survey 2011

Alder ga heller ikke signifikante utslag i 2011, men husholdstype gjorde.

Tabell 3-5 Sist gang du fikk en slik samlet regning på kredittkortkjøp, betalte du da inn hele summen eller bare et avdrag? Etter type husstand. Prosent. 2011 (Blant dem som har brukt kredittkort)

	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hushold	
Nei, deler	34%	56%	17%	28%	40%	26%
Ja, hele	66%	44%	83%	72%	60%	74%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N	107	32	241	237	10	627

P<.001

Også i 2011 var det enslige og enslige forsørgere som bare betalte deler av avdraget. Det er også enslige forsørgere som oftere benytter seg av kredittkort som forbrukslån sammenlignet med de andre husholdstypene.

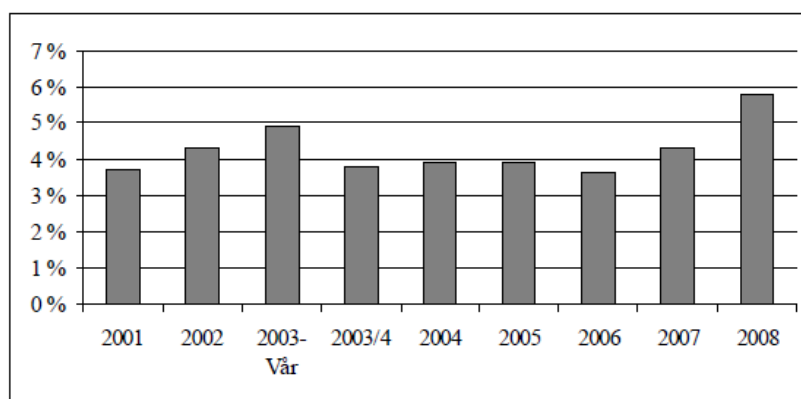
4 Tilbakevendende betalingsproblemer

Dette kapitlet beskriver en vesentlig indikator for å måle risikoutsattheten i norske husholdninger, nemlig andelen som har tilbakevendende betalingsproblemer. Til slutt ser vi på hvilke faktorer som kan ha betydning for sannsynligheten for å få betalingsproblemer.

4.1 Andre indikatorer på betalingsproblemer

I tillegg til SIFOs undersøkelse er det spesielt tre andre indikatorer på betalingsproblemer som er sentrale. Den første er opptellingen av misligholdte lån med pant i boligen i Kredittilsynets²³ boligundersøkelser. Den andre er rapporteringen i Finanstilsynets tilstandsrapport for finansmarkedet av misligholdte forbrukslån i selskaper som driver forbruksfinansiering. Den tredje er Finanstilsynets oversikt over inkassosaker.

Data fra Finanstilsynet tyder på at flere husholdninger opplever problemer med å tilbakebetale både boliglån og forbrukslån. Finanstilsynets boliglånsundersøkelse viser at 5,8 prosent av utlånene i det foregående års låneportefølje i 2008 hadde fått innvilget betalingslettelse i form av avdragsutsettelse, forlenget løpetid eller annet. Dette er en økning fra foregående år. Tabellen nedenfor viser utviklingen i andelen lån med betalingsproblemer fra 2001 til 2008. Vi ser at betalingsproblemnivået i 2008 på lån med pant i bolig er det høyeste som er rapportert i denne perioden. Vi har ikke nyere data ettersom Finanstilsynet ikke lengre måler dette.

Figur 4-1: Andel lån med betalingsproblemer i porteføljen fra ett år tidligere. Hentet fra Kredittilsynets boliglånsundersøkelse 2008.

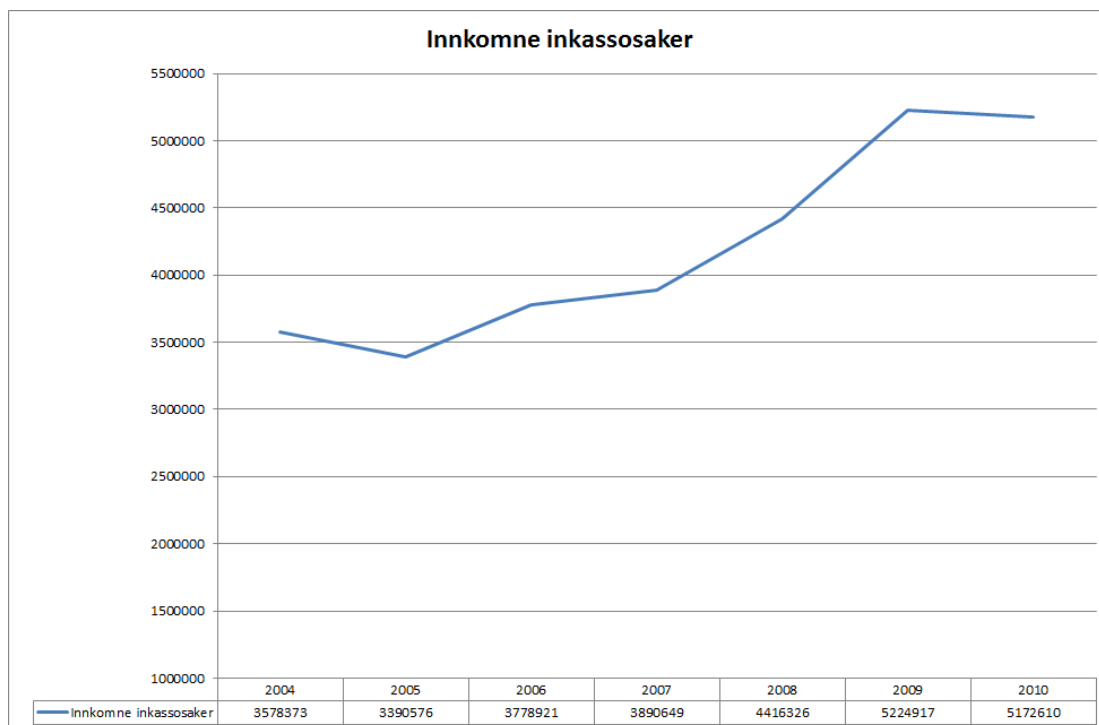
Det er rimelig å anta at hushold med økonomiske problemer prioriterer visse regninger framfor andre, blant annet ut fra vurderinger av konsekvenser ved ikke å betale i tide. Konsekvenser av mislighold er større for lån generelt og boliglån spesielt, og særlig de sistnevnte vil ofte bli prioritert på bekostning av andre typer regninger. Det er følgelig generelt kun de mest

²³ Nå Finanstilsynet

alvorlige tilfellene av betalingsproblemer som slår ut i mislighold av boliglån. Operasjonaliseringen overfor underestimerer derfor sannsynligvis omfanget av betalingsproblemer generelt blant lånekundene.

Også når det gjelder tap og misbruk knyttet til forbrukslån ser utviklingen det siste året ut til å gå i en uheldig retning. Brutto misligholdte lån utgjorde i følge Finanstilsynet 3,7 prosent av brutto utlån for de norske finansieringsselskapene ved utgangen av 2010, mot 2,9 prosent året før.²⁴

Når vi ser på inkassostatistikken, rapporterer Finanstilsynet om økning i antallet inkassosaker i første halvår 2011 sammenliknet med første halvår året før. Økningen var på 5,1 prosent.

Figur 4-2 Innkommne inkassosaker for 2004 til 2010. Det er en økning på 5,1 prosent fra første halvår 2010 til første halvår 2011.²⁵

Innkassobyrået Lindorff opplyser ellers at betalingsmisligholdet hos unge voksne (18 til 25 år) har økt de siste tiårene. Det opplyses at hver fjerde som registreres med inkassosak hos Lindorff er under 25 år, og at antall skyldnere i denne aldersgruppen har steget med 50 prosent siden 2005 (Brusdal og Berg 2011).

4.2 SIFOs anslag for betalingsproblemer

Alle indikatorer overfor peker i samme retning, nemlig at flere husholdninger opplever økonomiske problemer. SIFO har målt omfanget av betalingsproblemer gjennom spørreundersø-

²⁴ Kilde: <http://www.finno.no/011%20Årsberetning/documents/Endeligversjon31297ArsberetInnmat2010.pdf> [lesedato:14.11.2011]

²⁵ Kilde: http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Pressemeldinger_vedlegg/2011/3_kvartal/Utdrag_av_tallmaterialelet.pdf [lesedato 22.09.2011]

kelser til et utvalg av norske husholdninger siden 1985. Spørsmålsformuleringen og innsamlingsmetoden har imidlertid blitt endret noe underveis.

SIFOs definisjon avgrenser seg for det første ikke til gjeldsproblemer, men inkluderer også problemer med å betale forfalte regninger. For det andre ses dette i forhold til alle husholdninger²⁶, ikke bare dem som har boliglån. I 1985 ble omfanget av betalingsproblemer estimert til 6 prosent. På slutten av 1980-tallet steg andelen kraftig. Den høyeste målingen var i 1991 hvor 13 prosent av husholdningen hadde betalingsproblemer. Senere på 1990-tallet stabiliserer andelen seg rundt 8-10 prosent, et betydelig høyere nivå enn i 1985. I 2003 ble det målt en andel på 8 prosent.

Fra 2005 til 2009 har data vært samlet inn gjennom telefonintervjuer (CATI), og følgende formulering vært benyttet:

Har det i løpet av det siste året hendt at ditt hushold ikke har penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall? Ja/Nei/Vet ikke

Hvis ja: Har dette forekommet «en sjelden gang», «av og til» eller «ofte»?

De som oppgir «av og til» eller «ofte» defineres som husholdninger med tilbakevendende betalingsproblemer. En diskusjon av og begrunnelse for denne og tidligere definisjoner finnes i Poppe (2006).

I 2011 hadde vi følgende formulering:

Enpersonshusholdninger fikk følgende spørsmål:

Har det i løpet av siste året hendt at du ikke har hatt penger til å betale regninger med ved absolutt siste forfall? Ja/Nei/Vet ikke (Ja: regningsproblemer)

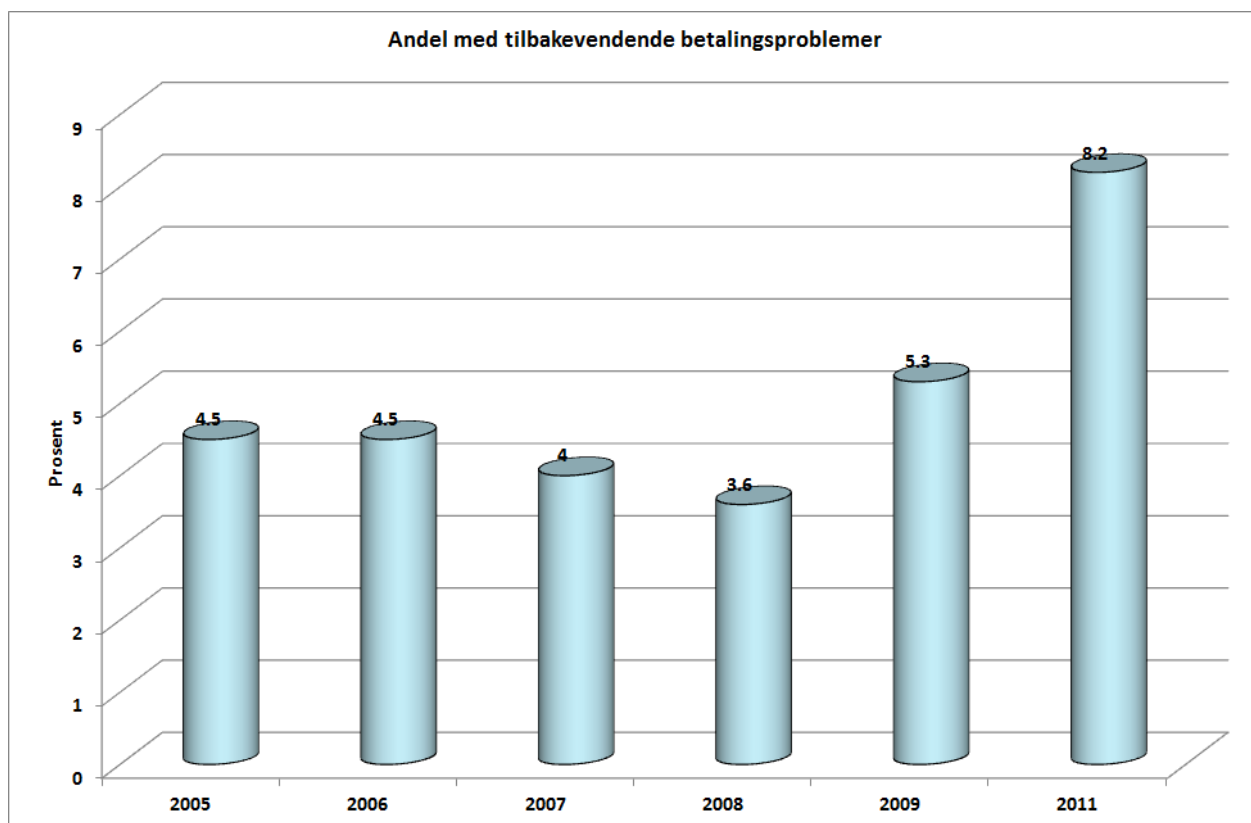
Flerpersonshusholdninger fikk dette spørsmålet:

Har det i løpet av det siste året hendt at husholdet ditt ikke har penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall? Ja/Nei/Vet ikke (Ja: regningsproblemer)

Hvis ja: Hvor sjelden eller ofte har betalingsproblemene forekommet? En sjelden gang/Av og til/Ofte/Vet ikke

De som svarte «Av og til» eller «Ofte» defineres som husholdninger med tilbakevendende betalingsproblemer.

²⁶ Med de unntak som beskrevet i kapittel 1.

Figur 4-3 Tilbakevendende betalingsproblemer siste 12 måneder. Andeler. 2005 (N=1011), 2006 (N=833), 2007 (N=1732), 2008 (N=947) og 2009 (N=787). 2011 N=967 sig $p < .05$ mellom 2009 og 2011 (Vet-ikke ekskludert)

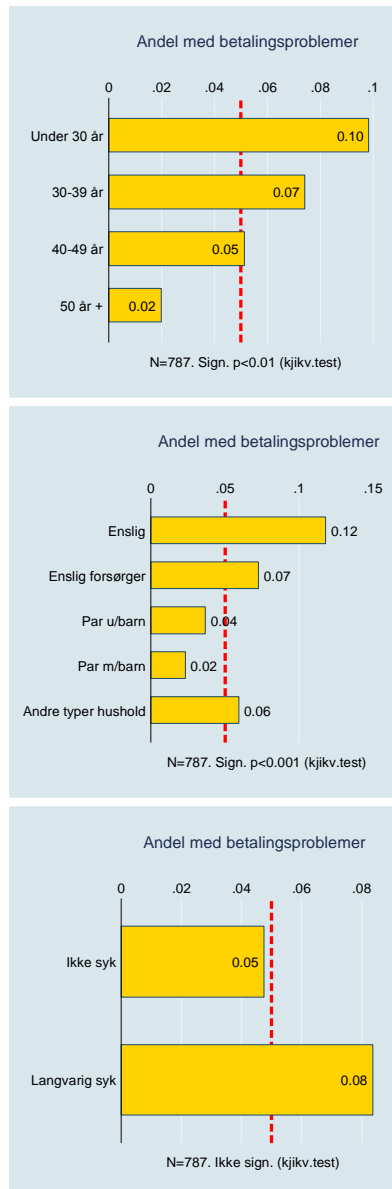
Etter den nye definisjonen ble problemomfanget målt til 4,5 prosent i både 2005 og 2006. De laveste målingene ble rapportert i 2007 og 2008, henholdsvis 4 og 3,6 prosent. Estimater for 2009 er steget til 5,3 prosent. Denne økningen er ikke statistisk signifikant. Økningen fra 2009 til 2011 er imidlertid sig for $p < .05$. Det er viktig å påpeke at undersøkelsen i 2011 var en web-undersøkelse, mens undersøkelsene tidligere var telefonbaserte.²⁷ Andre undersøkelser som er gjennomført via telefon i perioden viser en andel som har svart 'ja' på spørsmål om det har hendt at man i løpet av siste året ikke hadde penger til å betal regninger ved siste forfall på 9,6 prosent i 2011 (Poppe 2011). I SIFO-surveyen var tilsvarende andel på 13 prosent. Det kan derfor tenkes at i telefonundersøkelser blir regningsproblemer underrapportert, mens det er enklere å svare «ærlig» i en web-undersøkelse der en ikke blir intervjuet av en person. Det er imidlertid vanskelig å fastslå at i telefonundersøkelser underrapporterer man systematisk slike litt «pinlige» fenomener som kanskje betalingsproblemer kan være. I en annen web-undersøkelse til Poppe (2011) ble tilbakevendende betalingsproblemer estimert til 6,8 prosent. *Hvis vi tar gjennomsnittet fra de to webundersøkelsene, vil anslåtte betalingsproblemer bli 7,5 prosent.* Denne andelen er også signifikant forskjellig fra 2009 ($p < .05$).

De lave målingene i perioden 2005-2008 kan skyldes de gode økonomiske tidene i Norge som ga et historisk lavt nivå når det gjaldt tilbakevendende betalingsproblemer i husholdningene. Nivået er fortsatt lavt, men vil etter all sannsynlighet stige de kommende årene. Det er betryggende at SIFOs indikator er tilstrekkelig følsom til å fange opp de gryende endringene i husholdningenes betalingssituasjon.

4.3 Hva virker inn på betalingsproblemer?

La oss se nærmere på hvilke faktorer som kan ha innvirkning på sannsynligheten for å ha alvorlige betalingsproblemer. De etterfølgende analysene er i første omgang bivariate analyser som må tolkes med forsiktighet når det gjelder å vise om det er årsakssammenhenger mellom fenomenene. Vi avslutter imidlertid med en multivariat analyse som gir et noe bedre grunnlag for slike konklusjoner.

4.3.1 SIFO- survey 2009

Figur 4-3: Betalingsproblemer etter alder, husholdstype og langvarig sykdom. Andeler. 2009.

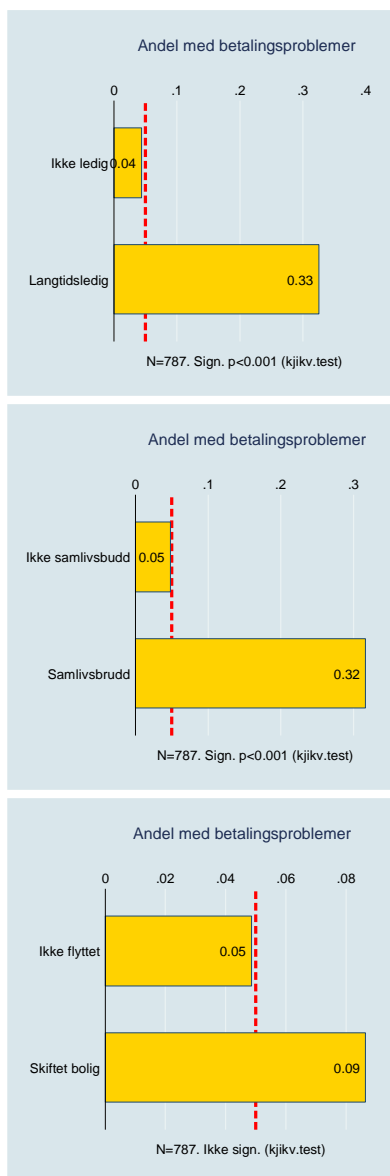
Variabler som trekkes inn er i første omgang *alder* og *husholdstype*. Alder gir en indikasjon på hvor i livsløpet den enkelte husholdning befinner seg. Blant de yngste vil mange være i ferd med å etablere seg, de noe eldre husholdningene vil domineres av familier hvor oppdragelse av barn er en vesentlig oppgave. Blant de eldste vil barna stort sett ha forlatt hjemmet.

Vi ser av den øverste figuren til venstre at det er signifikante forskjeller mellom *aldersgrupper* når det gjelder det å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Den yngste aldersgruppen skiller seg ut med større andel betalingsproblemer enn de andre. Dette kan reflektere at mange her er i etableringsfase og at lån i langt større grad er en del av «standardpakken» for unge husholdninger sammenliknet med eldre husholdninger (jf. Poppe & Böcker Jakobsen 2009).

Når det gjelder *husholdstyper* (den midterste figuren til venstre), er det spesielt enslige og enslige forsørgere som peker seg ut seg med en høyere andel som har tilbakevendende betalingsproblemer sammenliknet med de andre husholdstypene.

Derne ser vi på en del indikatorer for ulike *hendelser* som husholdningen har blitt utsatt for det siste året. En vesentlig hendelse av denne typen er *langvarig sykdom*. Mange undersøkelser tyder på at det er en sammenheng mellom helse og betalings- og gjeldsproblemer (se f.eks. Jacoby 2002). Retningen på sammenhengen kan imidlertid være vanskelig å avgjøre. En svensk undersøkelse av Ahlström (1998; 1998) tyder på at den primære årsaksretningen er at gjeldsproblemer påvirker helsen. Vi bør derfor være forsiktig med å fortolke helse som en faktor som bidrar til å forklare utbredelsen av betalingsproblemer, selv om en slik sammenheng åpenbart også forekommer. Den nederste figuren til venstre viser at andelen som har tilbakevendende beta-

lingsproblemer er betydelig høyere blant dem som rapporterer om langvarig sykdom enn blant andre, men denne forskjellen er ikke statistisk signifikant.

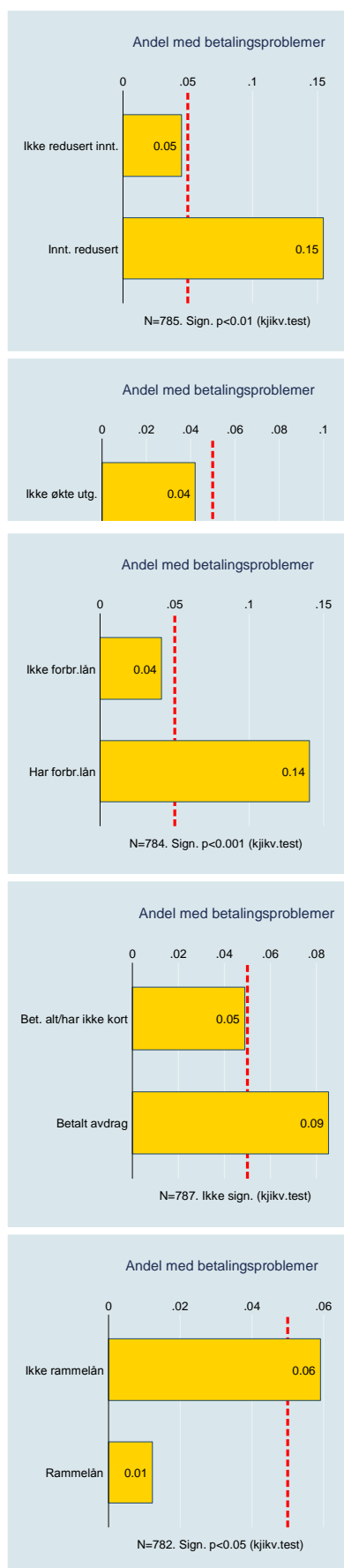
Figur 4-4: Betalingsproblemer etter langtidsledighet, samlivsbrudd og skifte av bolig. Andeler. 2009.

I Figur 4-4 trekker vi inn en rekke andre livshendelser som kan tenkes å virke negativt inn på risikoen for å få betalingsproblemer. Den første av disse er langvarig arbeidsledighet. Arbeidsledighet har slått ut signifikant i tidligere analyser og er en spesielt interessant variabel i og med at arbeidsledighetstallene er i ferd med å øke. Vi finner i tråd med tidligere analyser at det er en statistisk signifikant større andel med betalingsproblemer blant langtidsarbeidsledige i vårt datamateriale. Forskjellen er imidlertid langt mer dramatisk enn tidligere. Omtrent en av tre langtidsarbeidsledige rapporterer at de har tilbakevendende betalingsproblemer. Dette kan være uttrykk for at sammensetningen i denne gruppen har endret seg drastisk fra tidligere. Alternativt eller kombinert med dette kan det også tenkes at langvarig ledighet i større grad enn tidligere eksponerer personer for økonomisk risiko.

Samlivsbrudd er også en faktor som kan tenkes å påvirke folks betalingsevne. For mange innebærer et samlivsbrudd å gå fra et hushold med flere inntekter til å etablere et nytt hushold basert på kun en inntekt. Den midterste figuren i Figur 4-4 viser sammenhengen mellom betalingsproblemer og samlivsbrudd. I motsetning til i 2007 viser analysen at de som har vært gjennom et samlivsbrudd siste år har en betydelig større sannsynlighet for å ha tilbakevendende betalingsproblemer enn de som ikke har opplevd dette. Omtrent en av tre i den førstnevnte gruppen rapporterer tilbakevendende betalingsproblemer. Dette representerer også en dramatisk endring i forhold til tidligere undersøkelser på 2000-tallet.

En siste hendelse er *skifte av bolig*, som også kan medføre økte økonomiske belastninger for en familie. Analysen gir imidlertid ikke noe grunnlag for å hevde at dette er en risikofaktor på det nåværende tidspunkt.

Analysene i Figur 4-4 indikerer at situasjonen er i ferd med å endre seg til det verre for husholdninger som har vært utsatt for alvorlige livshendelser og av den grunn har fått endret sine økonomiske rammebetingelser. Analysene viser særlig hvor sentral betydning arbeidsledigheten er for husholdningenes økonomiske bæreevne.

Figur 4-6: Betalingsproblemer etter forbrukslån, kredittkortinnbetaling og om husholdningen har rammelån. Andeler. 2009.

Merkbar *inntektsreduksjon* og *utgiftsøkning* i husholdningen kan være faktorer som øker risikoen for å alvorlige betalingsproblemer. Uten at våre analyser kan si noe om årsaksretningen, bekrefter i hvert fall Figur 4-5 inntrykket av at andelen husholdninger som har tilbakevendende betalingsproblemer er høyest blant de husholdninger som har opplevd merkbar redusert inntekt eller merkbar økning i utgiftene.

Det er husholdningenes evne til å mestre slike endringer i økonomien som er avgjørende. Gulbrandsen (2007) finner for eksempel at av de husholdninger som fikk uforutsette utgifter på 10 000 kroner eller mer, så hadde flertallet – tre av fem – pengene disponible. 27 prosent måtte imidlertid låne pengene – 3 prosent tok opp forbrukslån og 9 prosent lån med sikkerhet i bolig.

Det å ha buffere i form av *økonomiske reserver* til overs reduserer selvfølgelig sannsynligheten for å ha betalingsproblemer. I tråd med dette viser den nederste figuren at andelen med tilbakevendende betalingsproblemer er lavest blant de husholdningene som har satt av penger til sparing.

Figur 4-6 viser hvorvidt kredittfinansiert forbruk i husholdningene representerer risikofaktorer for å få alvorlige betalingsproblemer. I tråd med analysene i kapittel tre bruker vi tre indikatorer på slikt forbruk: om man har *ordinære forbrukslån* eller ikke, om man har *kredittkortgjeld* (i betydningen at man ikke nedbetaler hele regningen fra kredittkortselskapet) og om man har *rammelån* eller ikke (i og med at en ikke ubetydelig del av slike lån benyttes til forbruk).

Av alle disse tre faktorene er det de tradisjonelle indikatorene på kredittfinansiert forbruk som slår ut i analysene. De som har ordinære forbrukslån og de som kun har betalt deler av kredittkortregningen har større sannsynlighet for å ha betalingsproblemer enn andre. Sammenhengen for kredittkortbruk er imidlertid ikke sterk og heller ikke statistisk signifikant.

Det å ha rammelån gir et interessant utslag i våre analyser. Det er de som ikke har rammelån som er mest tilbøyelig til å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Dette kan henge sammen med at det antakelig er ressurssterke husholdninger som har slike lån, men også at husholdninger med rammelån har en økonomisk buffer de kan trekke på dersom økonomien blir strammere.

4.3.2 SIFO-survey 2011

Tabell 4-1 Betalingsproblemer og alder. Prosent. 2011

	Under 30 år	30 til 39 år	40 til 49 år	50 år og eldre	
Ikke betalingsproblemer	88%	84%	91%	96%	92%
Betalingsproblemer	11%	16%	9%	4%	8%
	100%	100%	100%	100%	100%
N	106	197	211	453	967

P<.001

Det er de i aldersgruppen 30 til 39 år som rapporterer oftest om betalingsproblemer og lavest andel blant de eldste.

Tabell 4-2 Betalingsproblemer og husholdstype. Prosent. 2011

	Enslig	Enslig m barn	Par u/barn	Par m/barn	Andre typer hushold	
Ikke betalingsproblemer	91%	82%	97%	88%	96%	92%
Betalingsproblemer	9%	18%	3%	12%	3%	8%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N	174	51	352	361	29	967

P<.001

Det er videre familier med barn som oftere rapporterer betalingsproblemer sammenlignet med de andre familietyperne. Dette er et noe annet mønster enn for 2009.

Tabell 4-3 Betalingsproblemer og utdanning. Prosent 2011

	Grunnskoleutdanning (10-årig grunnskole, 7-årig folkeskole)	Videregående utdanning (Allmennfag, yrkesskole eller annet)	Fagutdanning/yrkesutdanning/fagbrev/videregående yrkesfaglig	Universitets-/høgskoleutdanning med inntil 4 års varighet	5nivisitets - /høgskoleutdanning med mer enn 4 års varighet	Tot
Ikke betalingsproblemer	85%	89%	93%	96%	96%	92%
Betalingsproblemer	15%	11%	7%	4%	4%	8%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N	76	340	294	187	69	966

P<.01

Også utdanning har betydning for betalingsproblemer. Denne ble ikke sjekket i 2009. Høyere utdanning beskytter mot betalingsproblemer. Dette bør først og fremst forstås i en ressurstuasjon. Det med høyere utdanning har gjerne høyere inntekt, og har typiske bedre tilgang på formue og kunnskapsrike sosiale miljøer. Imidlertid er utdanning på individnivå mens betalingsproblemer er knyttet til husholdet. Resultatet over må derfor tolkes med forsiktighet.

Tabell 4-4 Betalingsproblemer og langvarig sykdom. Prosent. 2011

	Ikke langvarig sykdom	Langvarig sykdom	
Ikke betalingsproblemer	93%	88%	92%
Betalingsproblemer	7%	12%	8%
	100%	100%	100%
	751	216	967

P<.01

Langvarig sykdom hadde betydning for betalingsproblemer i 2011. Denne var ikke signifikant i 2009.

Tabell 4-5 Betalingsproblemer og langtidsledighet. Prosent. 2011

	Ikke langtidsledig	Langtidsledig	
Ikke betalingsproblemer	93%	67%	92%
Betalingsproblemer	7%	33%	8%
	100%	100%	100%
	920	46	966

P<.001

Det var en stor andel blant de langtidsledige som rapporterte om betalingsproblemer i 2011. Dette var samme mønster som 2009.

Tabell 4-6 Betalingsproblemer og samlivsbrudd/skilsmisse. Prosent. 2011

	Ikke samlivs- brudd/skilsmisse	Samlivsbrudd/skilsmisse	
Ikke betalingsproblemer	92%	89%	92%
Betalingsproblemer	8%	11%	8%
	100%	100%	100%
	948	19	967

Ikke sig

I 2009 hadde samlivsbrudd betydning for betalingsproblemer. Dette slo ikke ut i 2011, men det var svært få med samlivsbrudd som var med i undersøkelsen dette året.

Tabell 4-7 Betalingsproblemer og byttet bolig. Prosent. 2011

	Ikke byttet bolig	Byttet bolig	
Ikke betalingsproblemer	92%	89%	92%
Betalingsproblemer	8%	11%	8%
	100%	100%	100%
	870	97	967

Ikke sig

Skifte av bolig hadde ingen betydning for betalingsproblemer, verken i 2009 eller 2011.

Tabell 4-8 Betalingsproblemer og endring i inntekt. Prosent. 2011

	Økt merk- bart	Holdt seg noenlunde stabil	Redusert merkbart	
Ikke betalingsproblemer	87%	95%	75%	92%
Betalingsproblemer	13%	5%	25%	8%
	100%	100%	100%	100%
N	126	723	100	949

p<.001

Som i 2009 var det høyere andel med tilbakevendende betalingsproblemer blant dem med merkbart redusert inntekt.

Tabell 4-9 Betalingsproblemer og endring i utgifter. Prosent. 2011

	Øket merkbart	Holdt seg noenlunde stabil	Redusert merkbart	
Ikke betalingsproblemer	86%	94%	90%	92%
Betalingsproblemer	14%	6%	10%	8%
	100%	100%	100%	100%
N	212	696	41	949

p=.001

Det er også en signifikant sammenheng med endring i utgifter og betalingsproblemer. Det er flere med betalingsproblemer blant dem som har fått økte utgifter enn de andre gruppene. Samme tendens hadde man i 2009.

Tabell 4-10 Betalingsproblemer og sparing. Prosent. 2011

	Nei	Ja	
Ikke betalingsproblemer	82%	97%	92%
Betalingsproblemer	18%	3%	8%
	100%	100%	100%
N	300	647	947

p<.001

Som i 2009 var det også i 2011 de som ikke sparte som oftere hadde betalingsproblemer enn de som sparte. Her kan nok årsaksretningen være omvendt; at har man betalingsproblemer så blir det også vanskelig å spare.

Tabell 4-11 Betalingsproblemer og forbrukslån. Prosent. 2011

	Nei	Ja	
Ikke betalingsproblemer	94%	84%	92%
Betalingsproblemer	6%	16%	8%
	100%	100%	100%
N	771	188	959

p<.001

Som i 2009 er det også i 2011 en sammenheng mellom forbrukslån og betalingsproblemer. De som har forbrukslån har en større sannsynlighet for å ha betalingsproblemer enn dem som ikke har slike lån.

Tabell 4-12 Betalingsproblemer og betalt avdrag på kredittkort. Prosent. 2011

	Bet.alt/ikke kort	Avdrag	
Ikke betalingsproblemer	94%	83%	92%
Betalingsproblemer	6%	17%	8%
	100%	100%	100%
N	801	164	965

P=.001

De som betaler avdrag på kredittkortgjeld, har større sannsynlighet for å ha tilbakevendende betalingsproblemer enn de som betalte hele summen eller som ikke har brukt kredittkort. Dette var samme tendens som man fant i av det man fant i 2009 men den gang var ikke resultatet signifikant. I 2011 var sammenhengen høyst signifikant.

Tabell 4-13 Betalingsproblemer og tatt opp nye lån. Prosent. 2011

	Nei	Ja	
Ikke betalingsproblemer	92%	90%	92%
Betalingsproblemer	8%	10%	8%
	100%	100%	100%
N	685	278	963

Ikke sig

I 2009 ble det spurt om rammelån. Denne gangen ble det spurt generelt om de hadde tatt opp nye lån. Det er ingen forskjell på betalingsproblemer etter om en har tatt opp lån eller ikke.

4.4 Multivariat analyse

Kjønn og utdanning er ikke tatt med i analysen ettersom dette er variabler på individnivå, mens spørsmålet om betalingsproblemer er knyttet til husholdet.

4.4.1 Multivariat analyse 2009

For å få et mer fullstendig bilde av hvilke faktorer som påvirker betalingsproblemer har vi foretatt en multivariat analyse hvor samtlige variabler i de bivarierte analyse, med unntak av sparing, er tatt med. I tillegg er husholdsinntekt inkludert. Resultatene fra 2009 er vist i Tabell 4-14. Analysen er basert på logistisk regresjon og presentert i form av oddsratioer. Hvis oddsrationen er over 1, er det en positiv sammenheng mellom avhengig og uavhengig variabel, er oddsrationen 1, er det ingen sammenheng, og hvis den er under 1, er det en negativ sammenheng.

Av de variablene som er inkludert i analysen, er det alder, arbeidsledighet, husholdningsinntekt og det å ha forbrukslån som slår signifikant ut.

For det første er det mer sannsynlig at husholdningene har betalingsproblemer jo *ynge* hovedpersonene i husholdningen er. Dette kan reflektere at mange her er i etableringsfase og at lån i langt større grad er en del av «standardpakken» for unge husholdninger sammenliknet med eldre husholdninger (jf. Poppe & Böcker Jakobsen 2009).

For det andre er sannsynligheten for å ha betalingsproblemer mindre jo høyere *husholdsinntekten* er. Høy inntekt gir mindre risikoutsatthet og også større evne til å takle økonomiske nedgangstider.

For det tredje har husholdninger med *forbrukslån* betydelig mye høyere sannsynlighet for å ha gjeldsproblemer enn de som ikke har forbrukslån. Hvis vi tar i betraktning den betydelige økningen i forbrukslån de senere årene, kan dette medføre at flere husholdninger er i risikozonen dersom krisen forverres framover.

For det fjerde øker sannsynligheten for å ha betalingsproblemer dersom man har vært *langtidsledig* i løpet av det siste året. Analysene viser hvor sentral betydning arbeidsledigheten er for husholdningenes økonomiske bæreevne. Dersom arbeidsledigheten stiger betydelig framover, kan dette føre mange husholdninger ut i et økonomisk utføre.

Tabell 4-14: Logistisk regresjonsanalyse over sannsynligheten for å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Oddsratioer. 2009.²⁸

Modell	1	2	3	4	5
Alder	0,953	0,952	0,958	0,957	0,958
Enslig u/barn ²⁹	2,452	0,986	1,060	1,154	1,182
Enslig m/barn ²⁹	1,587	0,997	0,778	0,994	0,938
Par m/barn ²⁹	0,456	0,785	0,703	0,739	0,692
Husholdsinntekt		0,997	0,996	0,997	0,997
Bolig-/studie-/billån			1,264	1,007	1,017
Forbrukslån			2,969	3,099	3,059
Kredittkortgjeld			1,747	1,702	1,807
Rammelån ³⁰			0,534	0,595	0,623
Sykdom				1,371	1,237
Langtidsledig				7,760	6,861
Samlivsbrudd				3,638	3,653
Ny bolig				1,059	1,071
Inntektsreduksjon					2,794
Utgiftsøkning					1,708
N	787	778	770	770	767
Pseudo-R ²	0,10	0,14	0,19	0,24	0,24

4.4.2 Multivariat analyse 2011

Vi har ikke akkurat de samme variablene i 2011 som i 2009. Vi har f.eks. ikke rammelån.

Av variablene som er med i analysen, er det alder, hushold med barn, inntekt, og ha forbrukslån, arbeidsledighet, inntektsreduksjon og utgiftsøkning som slår signifikant ut.

²⁸ Fargen på feltet rundt koeffisienten markerer signifikansnivå i henhold til Wald-test. Hvitt felt: ikke signifikant ($p > 0,05$). Gult/lyst grått felt: $p < 0,05$. Oransje/mellomgrått felt: $p < 0,01$. Rødt/mørkt grått felt: $p < 0,001$.

²⁹ Koeffisientene for *familietyper* (enslig u/barn, enslig m/barn og par m/barn) er alle i forhold til par u/barn.

³⁰ Variabelen *rammelån* er kun målt for halvparten av respondentene. For å unngå å miste halvparten av observasjonene er observasjoner uten informasjon om rammelån kodet til 0 pluss at det tatt inn en variabel kalt *missing på rammelån*. Denne er kodet 0 dersom det er informasjon om rammelån og 1 hvis det ikke er informasjon.

For det første er det mer sannsynlig at husholdet har betalingsproblemer jo *ynge* hovedpersonene i husholdet er. Dette er samme tendens som i 2009.

For det andre er sannsynligheten for å ha betalingsproblemer mindre jo *høyere husholdningsinntekten* er. Dette er også samme tendens som i 2009

Husholdninger med kredittkortgjeld har en høyere sannsynlighet for å ha betalingsproblemer enn de som ikke har kredittkortgjeld. Kredittkortgjeld er kjøp på avbetaling. I SIFO-surveyen 2011 stilte vi også spørsmål om avbetaling og om de hadde god eller dårlig råd. 6 prosent sa de hadde kjøpt på avbetaling i løpet av de siste 12 månedene (Berg, 2011). 3 prosent av dem som svarte de hadde veldig god råd sa de hadde kjøpt på avbetaling sammenlignet med 19 prosent av dem med veldig dårlig råd. Dette er en gruppe som kanskje ikke burde kjøpe på avbetaling eller ha kredittkortgjeld. Forbrukslån slo ut til å begynne med, men var ikke lengre signifikant da vi innførte variablene om inntektsreduksjon og utgiftsøkning. Det viste seg å være en sterk sammenheng mellom forbrukslån og reduksjon i inntekt. De med forbrukslån hadde i gjennomsnitt lavere inntekt enn de uten forbrukslån. Forbrukslån er gjerne lån med høy rente. De «fattige» betaler da en høyere pris enn de som er bedre stilt

Sannsynligheten øker for å ha betalingsproblemer dersom man har vært *langtidsledig* i løpet av det siste året. Dette var også samme tendens som i 2009.

Av variabler som slo signifikant ut i 2011 men ikke i 2009, var hushold med barn, kredittkortgjeld, inntektsreduksjon og utgiftsøkning.

Tabell 4-15 Logistisk regresjonsanalyse over sannsynligheten for å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Oddsratioer. 2011³¹. N=877

Modell	1	2	3	4	5
Alder	.970	.977	.972	.975	.973
Enslig u/barn ³²	3.166	1.717	1.613	1.952	2.012
Enslig m/barn	5.600	3.893	2.779	3.446	3.949
Par m/barn	3.866	6.169	5.200	5.426	5.024
Andre hush	1.774	1.092	1.231	1.391	1.553
Husholdsinntekt		.559	.581	.645	.684
Tatt opp nye lån			.782	.721	.653
Forbrukslån			2.073	1.975	1.822
Kredittkortgjeld			2.448	2.514	2.450
Sykdom				1.663	1.385
Langtidsledig				4.509	4.007
Samlivsbrudd				.704	.699
Ny bolig				1.436	1.429
Inntektsreduksjon					2.342
Utgiftsøkning					2.492
	0.09	0.14	0.20	0.24	0.27

³¹ Referansegruppen: alder 0 år (teknisk fortolkning), par uten barn, inntekt under 200.000. De andre variablene er dummyvariabler og har verdien 0 dersom de ikke har egenskapen. . Hvitt felt: ikke signifikant ($p > 0,05$). Gult/lyst grått felt: $p < 0,05$. Oransje/mellomgrått felt: $p < 0,01$. Rødt/mørkt grått felt: $p < 0,001$.

³² Koeffisientene for *familietyper* (enslig u/barn, enslig m/barn og par m/barn) er alle i forhold til par u/barn.

Logistisk regresjonsanalyse over sannsynligheten for å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Oddsratioer. 2011tN=870

Modell	Sig.	Exp(B)
Alder	.038	.971
Enslig u/barn ³³	.259	1.913
Enslig m/barn	.043	3.876
Par m/barn	.005	4.414
Andre hush	.615	1.695
Husholdsinntekt	.006	.644
Tatt opp nye lån	.183	.602
Forbrukslån/kredittgjeld	.000	4.066
Sykdom	.101	1.770
Langtidsledig	.001	4.860
Samlivsbrudd	.867	.836
Ny bolig	.858	1.093
Inntektsreduksjon	.047	2.252
Utgiftsøkning	.000	3.204
		.29

I de bivariate sammenhengene i tabell 4-11 og 4-12 så vi at det var svært sterke sammenhenger med forbrukslån og kredittkortgjeld i forhold til tilbakevendende betalingsproblemer. Forbrukslån og kredittgjeld hadde imidlertid en svært sterk sammenheng med hverandre, noe som forklarer hvorfor disse to variablene ikke slo noe særlig ut i tabell 4.15. Vi testet dette ved å kjøre en trinnvis analyse hvor vi først tok inn variabelen med forbrukslån, og denne slo høyst signifikant ut, og i neste analyse tok vi inn også kredittkortgjeld, og begge hadde liten forklaringskraft. Vi lagde derfor en ny variabel der vi slo sammen forbrukslån og kredittgjeld, slik at de som har verdien 0 har ingen av delene, mens de som har verdien 1 har enten forbrukslån, eller kredittgjeld, eller begge deler. Denne andelen var 19 prosent. I denne analysen som vi ikke har kjørt trinnvis, ser vi at den nye variabelen forbrukslån/kredittgjeld slår svært sterkt ut. Dette betyr at de som har kredittgjeld og som gjerne brukes til forbruk og/eller forbrukslån har stor sannsynlighet for å ha tilbakevendende betalingsproblemer. Som vi har nevnt tidligere, mange av disse med lånebasert forbruk har egentlig ikke råd til å ha slike lån.

³³ Koeffisientene for *familietyper* (enslig u/barn, enslig m/barn og par m/barn) er alle i forhold til par u/barn.

5 Konklusjon

Bakteppet for analysen av husholdningenes økonomiske situasjon i 2009 var den internasjonale finanskrisen. Denne medførte at husholdningenes økonomiske rammebetingelser endret seg betydelig i 2009. Finanskrisen med etterfølgende realøkonomiske virkninger gjorde at situasjonen var mindre lys for to år siden. Samtidig hadde ikke krisen rammet Norge så hardt som land vi kan sammenlikne oss med. Gjeldsbyrden i husholdningene var relativt høy og en rekke husholdninger hadde høy belåning i forhold til verdigrunnlaget. Det gjorde disse husholdningene risikoutsatte og med synkende boligpriser og høyere arbeidsledighet ville trolig flere husholdninger på sikt fått betalingsproblemer. Situasjonen ser imidlertid ut til å være mindre kritisk enn under gjeldskrisen 1988-1993.

Når det gjelder *generelle indikatorer på husholdningenes økonomiske situasjon*, er det et mindre entydig mønster i 2009-undersøkelsen enn f.eks. i 2007-undersøkelsen. Først er fremst viste undersøkelsen at det hadde funnet sted få endringer i perioden når det gjaldt andel som hadde hatt merkbar reduksjon i inntekt og/eller merkbar økning i utgifter. I 2011 var det en større andel som hadde et stabilt inntektsnivå sammenlignet med 2009. Derimot kan undersøkelsen tyde på at det var en høyere andel av husholdningene som sparte i 2009 enn 2007, mens andelen som sparte i 2011 var på samme nivå som i 2007.

Resultatene kan tyde på at enslige med barn og par med barn er mer risikoutsatt enn andre grupper.

Når det gjelder opptak av *forbrukslån og kredittkortlån* har det funnet sted interessante endringer siden 2007. Andelen som hadde forbrukslån var omtrent lik i 2007 og 2009, men i 2011 hadde andelen økt fra 12 prosent i 2009 til 20 prosent i 2011. Andelen som har brukt kredittkort som kreditt har økt jevnt fra 2007 til 2011. Også andelen som har tatt opp lån siste tolv måneder har økt fra 2009 til 2011. Dette er lån som ikke nødvendigvis går til forbruk.

Det er den eldste aldersgruppen som skilte seg ut ved å ha betydelig mindre forbrukslån enn andre aldersgrupper. En stor andel yngre hadde forbrukslån, hele 17 prosent i 2009. I 2011 er det ikke lengre de yngste som har forbrukslån, kun 8 prosent, mens det er flest i de midterste aldersgruppene som har forbrukslån. Derimot var det lite som skilte aldersgruppene når det gjaldt bruk av kredittkort i 2009, mens i 2011 økte kredittkortbruk med økende alder. Det er ellers de med lav inntekt som har forbrukslån.

Enslige forsørgere var den familietyper hvor flest hadde forbrukslån i 2009 (nesten en av tre) og de hadde også i noe større grad enn andre benyttet kredittkort. De var også overrepresentert, sammen med enslige, når det ikke gjaldt å ha nedbetalt hele kredittkortgjelden ved første forfall i 2009. I 2011 var det enslige med barn og par med barn som var overrepresentert når det gjaldt forbrukslån. I 2011 var enslige med barn overrepresentert ved at de ikke betalte tilbake hele kredittkortlånet ved forfall.

Indikatoren for *betalingsproblemer* viste at fra 2005 til 2008 var det en synkende andel som oppga at de hadde tilbakevendende betalingsproblemer. I 2009 økte andelen til 5,3 prosent

(3,6 prosent i 2008), mens andelen steg til 8,2 prosent i 2011. Andelen er på 7,5 prosent når vi tar gjennomsnittet for to uavhengige webundersøkelser i 2011.

Nivået for betalingsproblemer i 2009 og 2011 har altså økt. Nivået er imidlertid fortsatt lavere enn det som har vært målt i SIFO-undersøkelser på 1990-tallet. Økningen i SIFOs indikator stemmer godt overens med endringer i tapstall fra finansieringsinstitusjonene og inkassostatistikken.

Våre analyser avdekker fire potensielle risikofaktorer for betalingsproblemer: For det første er det mindre sannsynlig at husholdningene har betalingsproblemer jo *eldre* hovedpersonene i husholdningen er. For det andre er sannsynligheten for å ha betalingsproblemer mindre jo *høyere husholdsinntekten* er. For det tredje er det større sannsynlighet for betalingsproblemer hos *familier med barn*. For det fjerde øker også sannsynligheten for betalingsproblemer når man har *forbrukslån og eller kredittkortlån*. Kredittkortlån er også gjerne lån som brukes til forbruk. For det femte øker sannsynligheten for å ha betalingsproblemer dersom man har vært *langtidsledig* i løpet av det siste året. Analysene viser hvor sentral betydning arbeidsledigheten er for husholdningenes økonomiske bæreevne. Dersom arbeidsledigheten stiger betydelig framover, kan dette føre mange husholdninger ut i et økonomisk utføre. For det sjette øker sannsynligheten for å ha tilbakevendende betalingsproblemer for dem som har fått økte utgifter siste 12 måneder. En vesentlig variabel mangler i analysene, nemlig hvor mye gjeld husholdningen samlet sett har. Tidligere analyser viser at dette øker risikoen for å ha betalingsproblemer.

Hvilket inntrykk gir dette samlet sett i etterkant av den finansielle risikosituasjon i norske husholdninger? Omfanget av betalingsproblemer i husholdningene synes å snu fra å ha vært på et svært lavt nivå til å ha økt. SIFOs analyser synes her å være i tråd med Finanstilsynets analyser når det gjelder kredittinstitusjonenes tap på utlån og inkassostatistikken.

Ennå er ikke situasjonen alarmerende, men den økonomiske utviklingen framover blir avgjørende. SIFOs tall viser at enkelte grupper er mer risikoutsatte enn andre. Dette gjelder først og fremst husholdninger med barn. Nivået for betalingsproblemer kan øke dersom de økonomiske rammebetingelsene for husholdningene i form av arbeidsledighet, rentenivå og boligpriser går i negativ retning. Foreløpig lettes situasjonen for husholdningene ved at rentenivået er lavt. Et annet moment er den sterke veksten i forbrukslån og kredittkortbaserte lån. Våre analyser viser at det å ha forbrukslån virker sterkt inn på sannsynligheten for å ha betalingsproblemene.

Litteratur

- Ahlström, Richard. 1998. Overindebtedness Affects Health - what are the costs to Society? *Money Matters* (2/98):18-22.
- . 1998. *Overindebtedness, health and quality of life - A study of over-indebted individuals in Sweden*. Paper på konferansen Nordisk Kon-sumentforskning, Lillehammer 11-14 november 1998.
- Berg, Lisbet. 2011. Tror det er lønnsomt, men sjekker ikke pris. Forbruker erfaringer fra salg, medlemskort, rabattkoder og avbetaling. Prosjektnotat nr 5. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Brusdal, Ragnhild og Lisbet Berg. 2011. *Unge voksne og lånefinansiert forbruk*. Oppdrags-rapport nr 4 - 2011
- Calder, Lendol. 1999. *Financing the American Dream. A Cultural History of Consumer Credit*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Finanstilsynet. 2011. *Finansielle utviklingstrekk*. Rapport september 2011
- Finanstilsynet. 2011. *Boliglånsundersøkelsen 2011*
- Gulbrandsen, Lars. 2007. *Gjeld til å bære? Norske husholdningers gjeld og lånelyst sommeren 2006*. Oslo: Norsk institutt for forskning om opp-vekst, velferd og aldring.
- Jacoby, Melissa B. 2002. Does Indebtedness Influence Health? A Preliminary Inquiry. *Journal of Law, Medicine & Ethics* 30:560-571.
- Kredittilsynet. 2008. *Boliglånsundersøkelsen 2008*.
- . 2009. *Årsrapport 2008*.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Iain Ramsay, and William Whitford. 2003. Introduction. In *Consumer Bankruptcy in Global Perspective*, edited by J. Niemi-Kiesiläinen, I. Ramsay and W. Whitford. Portland: Hart Publishing.
- Norges Bank. 2008. *Finansiell stabilitet 2/2008*.
- Norges Bank. 2009. *Finansiell stabilitet 1/2009*.
- Poppe, Christian. 2001. *Betalingsproblemer 1999-2000*. Lysaker: Statens in-stituttt for forbruksforskning.
- . 2005. *Husholdningenes betalingsproblemer i oppgangstider*. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- . 2006. *Husholdningenes økonomiske situasjon*. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- . 2011. *Betalingsproblemer i norske hushold 2011*. Prosjektnotat nr 10 2011. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Poppe, Christian og Turf Böcker Jakobsen. 2009. *Lånefest? Betydningen af kreditfinansieret forbrug blandt udvalgte grupper i den danske middelklasse*. København: Thomson Reuters.
- Tufte, Per Arne. 2007. *Husholdningenes økonomiske situasjon 2007*. Prosjektnotat nr. 3-2007. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- . 2005. *Gjeldsordning som fortjent? En studie av oppfatninger om rettferdige levekår under gjeldsordning*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- . 2009. *Husholdningenes økonomiske situasjon 2009. Betalingsproblemer ved finans-krisens begynnelse*. Prosjektnotat nr 6. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning

Vedlegg

Vedlegg 1. Spørreskjemaet

115872 - SIFO SURVEY 2011

NGI - Global Survey Template for MapSys 3.0

hus - Hva slags hushold bor du i?

Hva slags hushold bor du i?

- Alene
- Alene m/barn under 18 år
- Par uten barn
- Par med barn under 18 år
- Bor hos foreldre
- Annet (kollektiv/generasjonsbolig)
- Alene med hjemmeboende barn over 18 år
- Par med hjemmeboende barn over 18 år

minløn - Hvor stor omtrent er din personlige samlede brutto årsinntekt (før skatt og avdrag)?

Hvor stor omtrent er din personlige samlede brutto årsinntekt (før skatt og avdrag)?

Skriv inn tall

norm1 - Hvor mye får du i gjennomsnitt utbetalt i lønn, trygd og lignende hver måned?

Hvor mye får du i gjennomsnitt utbetalt i lønn, trygd og lignende hver måned?

Skriv inn tall

CONDITION	f('hus').any('1','2','3','4','6','7','8')
	true
	Question ()
	false

hus1onn - Omtrent hvor høy er husholdets samlede brutto årsinntekt?

Omtrent hvor høy er husholdets samlede brutto årsinntekt?

Skriv inn tall

econ1 - Hvordan har husholdets samlede inntekt utviklet seg i løpet av de siste tolv måneder:

Hvordan har husholdets samlede inntekt utviklet seg i løpet av de siste tolv måneder:

- Økt merkbart
- Holdt seg noenlunde stabil
- Redusert merkbart
- Vet ikke

econ1b - Hvordan har husholdets utgifter utviklet seg i løpet av de siste tolv måneder:

Hvordan har husholdets utgifter utviklet seg i løpet av de siste tolv måneder:

- Økt merkbart
- Holdt seg noenlunde stabil
- Redusert merkbart
- Vet ikke

econ2 - Har husholdet tatt opp nye lån i løpet av de siste 12 månedene?

Har husholdet tatt opp nye lån i løpet av de siste 12 månedene?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

econ4 - Har husholdet spart penger i løpet av de siste 12 månedene?

Har husholdet spart penger i løpet av de siste 12 månedene?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

econ7 - Har husholdet forbrukslån?

Har husholdet forbrukslån?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

CONDITION	f('hus')== '1'			
	<table border="1"> <tr> <td>true</td> <td>false</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Question econ8a1(Har det i løpet av det siste året hendt at du ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?)</td> </tr> </table>	true	false	Question econ8a1(Har det i løpet av det siste året hendt at du ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?)
true	false			
Question econ8a1(Har det i løpet av det siste året hendt at du ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?)				

econ8a1 - Har det i løpet av det siste året hendt at du ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?

Har det i løpet av det siste året hendt at du ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?

- Ja
 Nei
 Vet ikke

END	Condition f('hus')== '1'	
CONDITION	f('hus').any('2','3','4','5','6','7','8')	
	true	false
	Question econ8a2(Har det i løpet av det siste året hendt at husholdet ditt ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?)	

econ8a2 - Har det i løpet av det siste året hendt at husholdet ditt ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?

Har det i løpet av det siste året hendt at husholdet ditt ikke har hatt penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?

- Ja
 Nei
 Vet ikke

END	Condition f('hus').any('2','3','4','5','6','7','8')	
CONDITION	f('econ8a1')== '1' f('econ8a2')== '1'	
	true	false
	Question econ8b(Hvor sjelden eller ofte har betalingsproblemene forekommet?)	

econ8b - Hvor sjelden eller ofte har betalingsproblemene forekommet?

Hvor sjelden eller ofte har betalingsproblemene forekommet?

- En sjelden gang
 Av og til
 Ofte
 Vet ikke

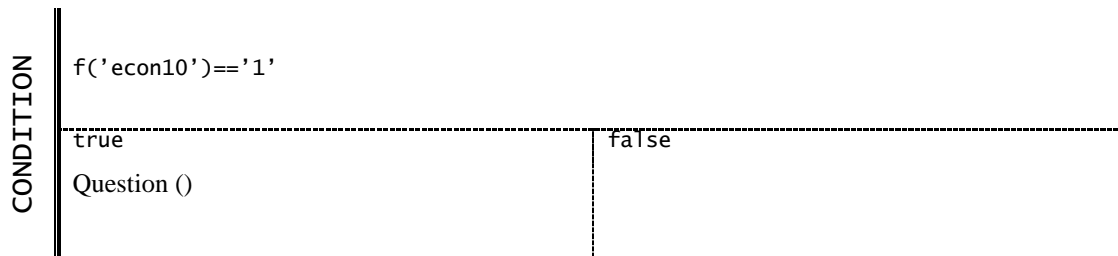
END | Condition f('econ8a1')== '1' || f('econ8a2')== '1'

END | Condition f('hus').any('1', '2', '3', '4', '6', '7', '8')

econ10 - Har du i løpet av de siste tolv månedene kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer neste måned? (f.eks Visa, Mastercard, Her-og-nå, Cresco, Icano)

Har du i løpet av de siste tolv månedene kjøpt varer eller tjenester med kredittkort slik at regningen kommer neste måned? (f.eks Visa, Mastercard, Her-og-nå, Cresco, Icano)

- Ja
 Nei
 Vet ikke/Ubesvart

econ10b - Sist gang du fikk en slik samlet regning på kredittkortkjøp, betalte du da inn hele summen eller bare et avdrag?

Sist gang du fikk en slik samlet regning på kredittkortkjøp, betalte du da inn hele summen eller bare et avdrag?

- Hele summen
 Et avdrag
 Vet ikke

econ10c - Siste gang du brukte kredittkortet hva var det du kjøpte da?

Siste gang du brukte kredittkortet hva var det du kjøpte da?

END | Condition f('econ10')== '1'

aktiv - Hva er for tiden din hovedaktivitet?

TIL SLUTT STILLER VI NOEN SPØRSMÅL FOR DEN STATISTISKE ANALYSEN Hva er for tiden din hovedaktivitet?

- Student/under utdanning
- Yrkesaktiv
- Pensjonist
- Hjemneværende
- Langtidssykemeldt
- Arbeidsledig/trygd
- Annet

utd - Hva er din høyeste fullførte utdanning?

Hva er din høyeste fullførte utdanning?

- Folkeskole, Grunnskole, Fagutdanning, yrkesutdanning på videregående nivå (fagbrev), Gymnas, Allmennfaglig videregående
- Minst ett år fra universitet eller høyskole
- Lavere grad fra høyskole/universitet (bachelor/cand.mag/lærerskole etc.)
- Høyere grad fra høyskole/universitet (mastergrad/hovedfag)
- Dr. grad.
- Annet

ekon - Hvordan vil du beskrive økonomien i husholdet ditt de siste tolv månedene?

Hvordan vil du beskrive økonomien i husholdet ditt de siste tolv månedene?

- Veldig god
- Ganske god
- Ganske dårlig
- Veldig dårlig
- Vet ikke

parti - Hvis det hadde vært Stortingsvalg i dag, kan vi spørre hvilket parti du da ville**hend - Har noen av følgende hendelser funnet sted i husholdet ditt i løpet av de siste 12 månedene?**

Har noen av følgende hendelser funnet sted i husholdet ditt i løpet av de siste 12 månedene?

Flere kryss mulig

- Langvarig sykdom
- Langtidsledighet
- Pensjonering
- Skilsmisse/samlivsbrudd
- Bortfall av ektefelle, samboer
- Skifte av bolig/kjøpt ny bolig

klasse - Man snakker noen ganger om forskjellige samfunnsklasser: arbeiderklasse, middelklasse og overklasse. Hvilken klasse vil du si du tilhører?

Man snakker noen ganger om forskjellige samfunnsklasser: arbeiderklasse, middelklasse og overklasse. Hvilken klasse vil du si du tilhører?

- Arbeiderklassen
- Middelklasse nedre
- Middelklasse
- Middelklasse øvre
- Overklassen
- Vet ikke